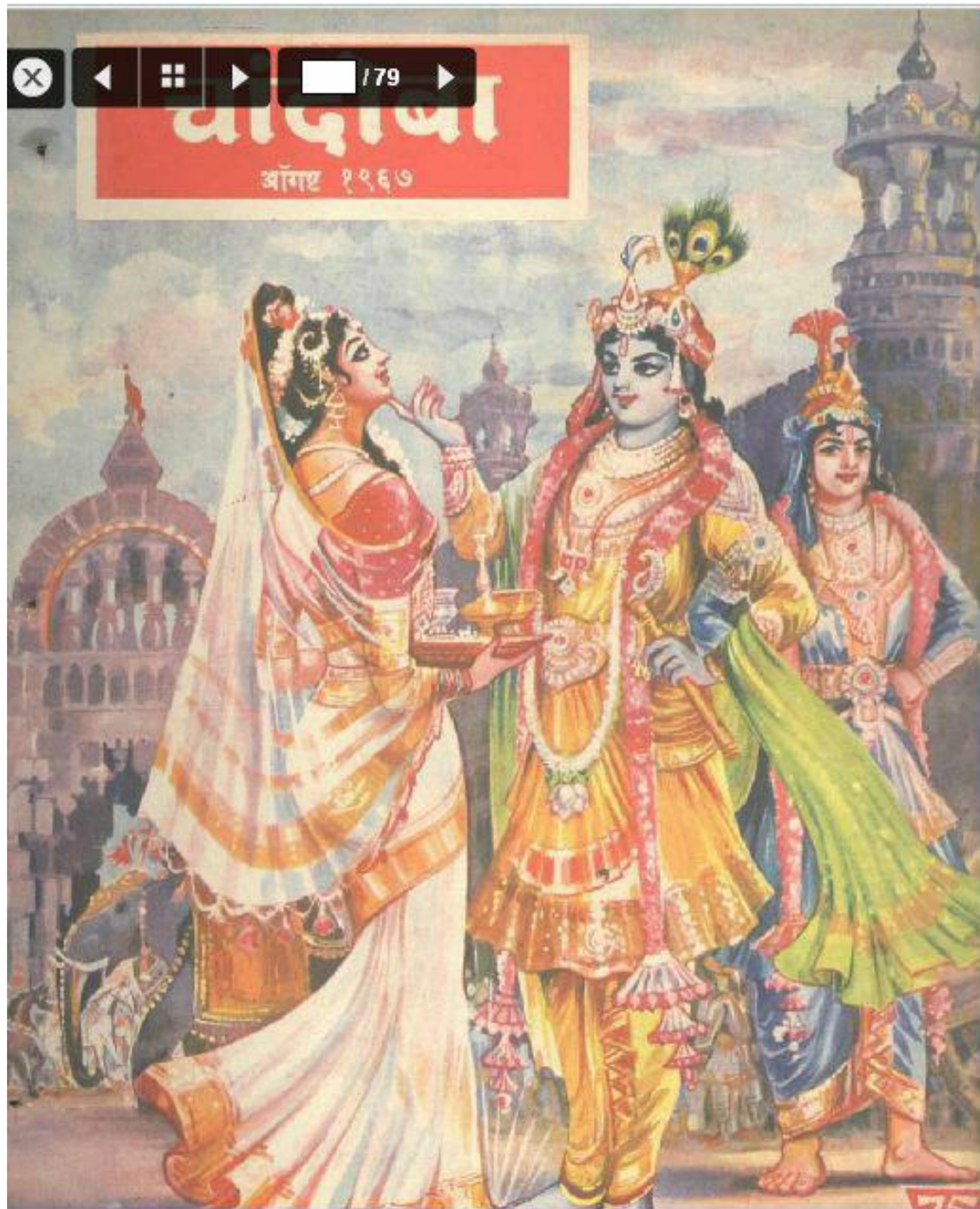

चांदोबा
ऑगष्ट १९६७

भारताचा इतिहास

इंग्रजांच्या आरमारानें फ्रेंचाचें आरमार धरलें. म्हणून ड्युप्लेनें मॉरिशस बेटांतून आठ युद्धनौका मागविल्या. इंग्रजांनीं या युद्ध नौकांशीं, कां कोणास ठाऊक, युद्ध केलें नाहीं. त्यांनीं मद्रासपर्यंतचा प्रदेश फ्रेंच लोकांच्या हातांत सोडला व बंगालमध्यें हुगलीकडे निघून गेले. फ्रेंचांनीं मद्रास शहराला समुद्राकडून व जमिनीकडून वेढा दिला. एका आठवड्याच्या आंत मद्रासनें आपला पराभव मान्य केला. या वेढ्यांत फक्त सहा जणच मृत्युमुखीं पडले.

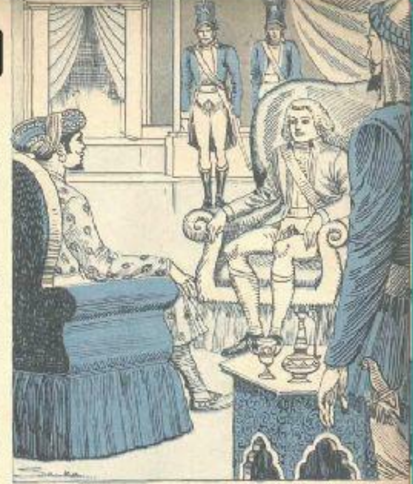
पण तेवढ्यानें युद्धाचा शेवट झाला नाहीं. नुकताच नेमला गेलेला कर्नाटकचा गव्हर्नर अन्वरुद्दीन यानें फ्रेंचांविरुद्ध मोठें सैन्य पाठविलें. तोंपर्यंत फ्रेंचांनीं आपलें बस्तान छान बसवलें होतें. त्यांनीं नबाबाच्या सैन्याचा संपूर्ण विमोड केला.

नबाबाचें सैन्य परत जात असतां सँट होमनजीक तिकडून येणाऱ्या फ्रेंच सैन्यानें त्यांचा पुन्हां पराभव केला. या पराभवाचा परिणाम शेवटीं काय झाला हें पुढें कळेल.

इतक्यांत एक मोठें भयंकर वादळ आलें. युद्ध नौकांचें नुकसान झालें. मद्रास सोडून त्यांना जावें लागलें. ड्युप्लेनें सारें मद्रास शहर दिवसांढवळ्या लुटलें. फ्रेंचांनीं आपलें आरमार काढून घेतांच मद्रासचा किनारा पुन्हां इंग्रजांच्या हातीं आला. ड्युप्लेनें अठरा महिने फोर्ट सेंट डेव्हिड किल्ल्याला वेढा दिला होता. परंतु तो किल्ला त्याच्या हातीं आला नाहीं. १७४८ च्या जून महिन्यांत इंग्लंडहून एक मोठें आरमार आलें आणि त्या आरमारानें पांडिचेरीला चारहि बाजूंनीं वेढा दिला. पण फ्रेंच टिकाव धरून राहाले. इतक्यांत युरोप खंडांत युद्ध समाप्त झालें. इंग्लंड व फ्रान्स यांचा परस्परांशीं तह झाला आणि फ्रेंचांनीं मद्रास शहर पुन्हां इंग्रजांना परत दिलें.

या युद्धापासून ड्युप्लेनें एक नवा धडा शिकून घेतला. दोन एतद्देशीय संस्थानिकांत आपसांत वितुष्ट असेल तेव्हां दोघांपैकीं एकाला सर्व प्रकारें मदत करणें, हा तो धडा होय.

अन्वरुद्दीन याचें एवढें मोठें सैन्य होतें व त्या मानानें पाश्चिमात्यांचें सैन्य लहान असूनहि नबाबाचा पराभव झाला. यावरून इतकें स्पष्ट झालें होतें कीं संख्याबळापेक्षां सैन्यसंचालन व आधुनिक शस्त्रास्त्रांचा उपयोग यांचाच जास्त परिणामकारक उपयोग झाला होता. आशिया खंडाचे निवासी या दोन्ही दृष्टींनीं मागासलेले होते. एतद्देशीय लहानथोर संस्थानिकांना सैनिक साहाय्य देऊन त्यांना आपल्या बाजूला वळवून व संगठित करून ड्युप्ले इंग्रजांना खालीं दाखविण्याच्या प्रयत्नांत होता.

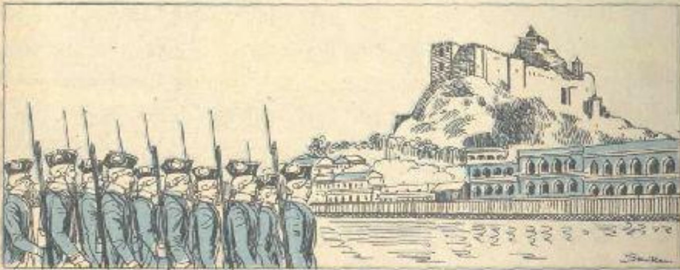

नशिबानें पण ड्युप्लेची बाजू संभाळली होती. त्यावेळीं दक्खन व कर्नाटक या दक्षिणेंतील राज्यांत गादी बळकावण्यासाठीं त्या राज्यांतील प्रमुखांची आपसांत चढा-ओढ चालू होती. कर्नाटकचा नबाब होण्याची महत्वाकांक्षा चंदासाहेब याच्या मनांत होती. त्याचप्रमाणें मुजफ्फरजंग याची नजर निजामाच्या गादीवर होती. ड्युप्लेनें या दोघांशीं मैत्री करून त्यांच्याशीं राजकीय संबंध स्थापित केले. (आसफ जाह निजामुलमुल्क यानें १७४८ मध्यें दक्खनच्या राज्याची स्थापना केली. त्याच्यानंतर त्याचा मुलगा नासिरजंग नबाब झाला. परंतु आसफजाह याचा नातू मुजफ्फरजंग याला मोंगल बादशाहानें दक्खनचा सुबेदार नेमलें.

३ ऑगस्ट १७४९ या रोजीं आंबूर-नजीक कर्नाटकच्या गादीसाठीं युद्ध झालें. या युद्धांत अन्वरुद्दीन ठार झाला. त्याचा मुलगा महंमद अली त्रिचनापल्लीला गेला. त्रिचनापल्लीला वेढा देण्याच्या हेतूनें फ्रेंच-सैन्याची एक तुकडी गेली.

ड्युप्लेच्या डावपेंचासमोर इंग्रजांची डाळ शिजेना. त्यांनीं महंमदअलीला मदत देण्या-साठीं सैन्य पाठविलें. परंतु ड्युप्लेच्या मदतीनें मुजफ्फर जंग यानें त्रिचनापल्लीशहर जिंकलें. त्यानें कृष्णेच्या दक्षिण भागाचा गव्हर्नर म्हणून ड्युप्लेची नेमणूक केली. त्यानें पांडी-चेरीच्या जवळपासचा व ओरिसा प्रांतांतील कांहीं भाग ड्युप्लेला दिला. व्यापाराचें सुप्रसिद्ध केन्द्र मच्छलीपट्टण पण ड्युप्लेच्या हातीं आलें. आपल्या अधिकाऱ्यांपैकीं एक प्रमुख अधिकारी बुसी याला कांहीं फ्रेंच सैन्याबरोबर त्यानें मुजफ्फरजंग याच्याकडे पाठविलें. अशा तऱ्हेनें निजामाच्या दरबारांत देखील फ्रेंचांचा प्रभाव वाढूं लागला. त्यांचा वचक चहूंकडे भासूं लागला.

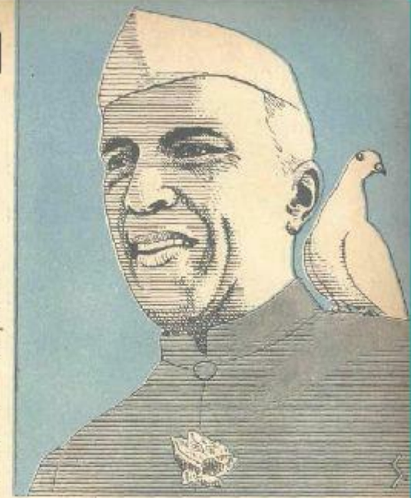
ड्युप्लेला मिळालेल्या यशाबद्दल त्याच्या मित्रांइतकें त्याच्या शत्रूला पण आश्चर्य वाटलें. त्रिचनापल्लीला लपून बसलेल्या महंमद अलीशीं जर कांहीं समेट घडवून आणणें त्याला शक्य झालें तर त्याचा हा दिग्विजय चिरस्थायी होणार होता. ड्युप्लेनें जें सैन्य त्रिचनापल्लीला वेढा देण्यासाठीं पाठविलें होतें त्या सैन्याची शक्ति तंजोर जिंकण्याच्या खटपटींतच खर्ची पडली. म्हणून ड्युप्लेनें मुत्सद्देगिरीचा सहारा घेतला. परंतु इंग्रज महंमद अलीच्या मदतीला धांवले आणि त्यांनीं महंमद अलीला ड्युप्लेच्या जाळ्यांत पडूं दिलें नाहीं.

नेहरू चरित्र

[३६]

१९४७ च्या उन्हाळ्यांत देशांत विस्फोटक अशा घटना घडल्या. रक्ताचे ओहोळ वाहाले. स्त्रियांचा मानभंग झाला. शिशु हत्या झाल्या, अराजकतेचें तांडवनृत्य देशभर चालू झालें.

मुख्य पक्षांच्या प्रमुखांनीं पाकिस्तान निर्मितीचा सिद्धांत स्वीकारल्यावर जून महिन्याच्या तिसऱ्या तारखेला लॉर्ड मॉउंट बॅटेन यांनीं देशाची विभागणी जाहीर केली. दोन्ही देशांची सीमा निश्चित करण्यासाठीं रेड क्लिफ कमीशनची नेमणूक झाली. १९ ऑगस्ट १९४७ या रोजीं देशभर स्वातंत्र्य-दिन साजरा करण्याचें जाहीर झालें.

भारत व पाकिस्तान आपापले स्वातंत्र्य-दिन साजरे करीत असतां पाकिस्तानांतून लक्षावधी हिंदू व शीख आणि हिंदुस्तानांतून लक्षावधी मुसलमान आपापलीं घरें दारें, जमीन जुमला एकूण सर्वस्वावर पाणी सोडून शरणार्थी म्हणून दोन्ही देशांत आले. भारतांत आलेल्या शरणार्थ्यांची जबाबदारी जवाहरलालजींवर येऊन पडली. देशाच्या स्वातंत्र्याचा आनंद कोणाला मिळाला नाहीं. अनेक तऱ्हेच्या जबाबदाऱ्या शिरावर येऊन पडल्या. पाकिस्तानची स्थापना झाल्यानें धार्मिक प्रश्न सुटण्याऐवजीं जास्त गुंता-गुंतीचा झाला. त्याचबरोबर काश्मीरचा प्रश्न समोर 'आ' वासून उभा राहाला.

स्वातंत्र्य मिळाल्याबरोबर पाकिस्तानानें काश्मीरवर पठाण लोकांच्या टोळ्या पाठवून स्वारी केली. जें काश्मीर पृथ्वीवरचा स्वर्ग समजला जात असे त्याला नरकाचें रूप आलें. या पठाणांजवळ पाकिस्तानानें पुर-

आकर्षण, ५ सेप्टेंबर या रोजीं कलकत्ता कॉंग्रेसच्या अधिवेशनांत एक प्रतिनिधि म्हणून भाग घेतला.

६ डिसेंबर १९२१, सर्वांत प्रथम अटक व कैदेची शिक्षा.

३ मार्च १९२२, तुरुंगांतून सुटका. ११ मे या रोजीं पुन्हां अटक, ऑगस्ट महिन्यांत सुटका व पुन्हां अटक.

१९२६ च्या मार्च महिन्यांत पत्नी व कन्या दोघांसह परदेश गमन. त्याच वेळीं सोव्हिएट रशियाचें पर्यटन.

१९२७ सालीं परत भारतांत आगमन. मद्रास येथें कॉंग्रेसचें अधिवेशन. कॉंग्रेसला पूर्ण स्वातंत्र्याच्या ध्येयाकडे वळविण्याचा यत्न.

१९२९ सालीं डिसेंबर महिन्यांत लाहोर येथें झालेल्या कॉंग्रेस अधिवेशाचें अध्यक्षपद.

१९३० मिठाचा सत्याग्रह व अटक.

१९३१ मोतीलाल नेहरूंचा स्वर्गवास. २६ डिसेंबरला जवाहरलालजींना सुटका.

२८ फेब्रुवरी १९३६ सौ. कमला नेहरू यांचा स्वर्गवास. निवडणुकींत भाग घेण्याचा कॉंग्रेसचा निश्चय. जवाहरलालजींचें कॉंग्रेस तर्फे देशभ्रमण. अधिक प्रांतांत कॉंग्रेसला यश.

१९३८ मध्यें माता स्वरूपराणी यांचा स्वर्गवास.

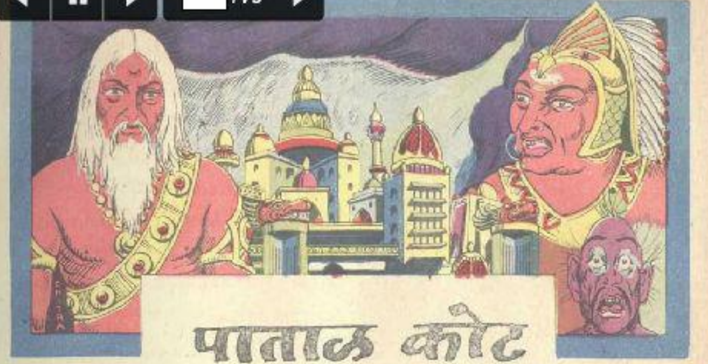
१९३९ मध्यें जागतिक युद्धास प्रारंभ. मित्रराष्ट्रांना भारताच्या मदतीची गरज असेल तर भारताला स्वातंत्र्य द्यावें अशी मागणी.

१९४८ "भारत छोडो" चळवळ. कॉंग्रेसच्या पुढाऱ्यांस अटक.

१९४५ ब्रिटन व भारत देश दोघां-मध्यें बोलणीं व समेट.

१९४७ देशाची फाळणी आणि भारताला स्वातंत्र्यप्राप्ती.

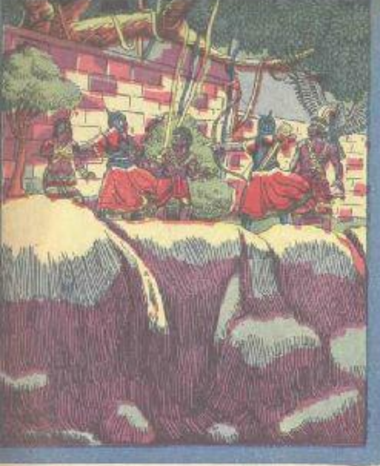
पाताळ कोट

[१४]

[विरूपानें गरुडाकरवीं त्या वनमाणसाला खालीं पाडवला. नंतर सर्व होड्यांत बसून गिड्डा राक्षसाकडे निघाले. तेथें पोंचल्यावर त्याच्याबरोबर जी स्त्री होती ती पुलिंदची बायको नाहीं हे कळलें. राक्षस त्यांना त्या पडक्या देवळांत घेऊन गेला. तेथें त्यानें एका खड्ड्यांत त्यांना सांप व मगरी दाखविल्या—पुढें.]

धूमक कांहीं वेळ खड्ड्यांतल्या मगरी व सांपांकडे लक्षपूर्वक पहात राहाला. त्याला एका गोष्टीची शंका वाटली. पडक्या देवळानजीकच्या झाडांवर बसलेल्या माकडां अस्वलांसारखे ह्या मगरी व अस्वलें देखील कालकलीचे नोकर तर नसतील! एवढेंच नव्हें तर गिड्ड्या राक्षसानें सांगितल्याप्रमाणें पाताळकोटापर्यंत जाण्यासाठीं ही एकच एक वाट कशी असूं शकेल? तो लबाड आम्हांला फसवीत आहे.

धूमक असा विचार करून व मनाचा कांहीं तरी निश्चय करून गिड्ड्या राक्षसाकडे वळून म्हणाला—"पाताळ कोटापर्यंत जायला वाट हीच आहे म्हणतोस? म्हणजे या मगरी व सांपांच्या मधून वाट काढून गेलें पाहिजे, होय का नाहीं? तुला वाट नक्की माहीत

आहे व तूं पुष्कळदां त्या वाटेनें आला गेला आहेस या गोष्टीची पण आमची खात्री झाली आहे. म्हणून तूं पुढें चल आणि आम्ही तुझ्या पाठोपाठ येतों." असें सांगून धूमकनें आपल्या भाल्याचें टोंक राक्षसाच्या पाठीवर रोखून ठेवलें आणि सोमकनें त्याच्यावर नेम धरून धनुष्यावर बाण ठेवला.

गिड्डा राक्षस घाबरून जाऊन दोघांकडे पहात म्हणाला—"याचा अर्थ असा कीं तुम्ही दिलेलें वचन मोडीत आहां. माझ्याशीं तुमचें कांहीं वैर नाहीं असें तुम्हीच म्हणालां होतां नाहीं का? आणि आतां भाल्या बाणांनीं मला ठार करण्याचा विचार दिसतो आहे तुमचा दोघांचा?"

"माझ्या धन्याला मारूं नका. याचा जन्म राक्षसजातींत झाला असला तरी याच्या सारखा इमानदार आपल्या मनुष्य-जातींत देखील मिळणें अशक्य." असें म्हणत त्याची रानटी बायको धूमक व सोमक यांचे पाय धरून त्याला सोडून देण्यास विनंती करूं लागली.

तुझ्या नवऱ्याचा चांगुलपणा हाच का? आम्ही त्याला पातळकोटाची वाट विचारली आणि त्यानें आम्हांला या सांपां मगरींच्या मधून जाण्यास सांगितलें. म्हणून आम्ही याला पहिल्यानें खालीं उतरायला सांगून वाट दाखवायला सांगत आहों. लबाडीचें उत्तर लबाडी आहे." धूमकनें भाल्याचें टोंक गिड्डयाच्या मानेवर ठेवीत उत्तर दिलें.

गिड्डा राक्षस ओरडत म्हणाला—"हा भाला सुईपेक्षां जास्त अणकुचीदार आहे हो. दाबूं नका. तुमच्याच जातींतली एक बाई तुम्हांला सांगत असून तिच्या बोलण्यावर देखील तुमचा विश्वास कसा काय बसत नाहीं? मी दुष्ट व लबाड असतों तर मी

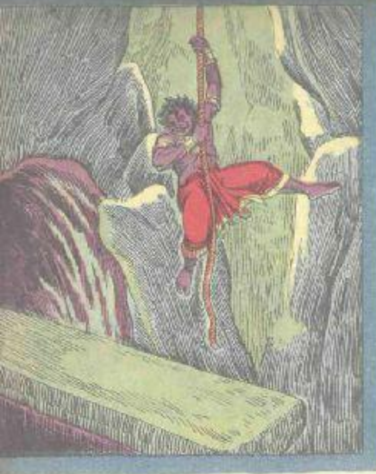
देखील त्या महाकली राक्षसाबरोबर राहालों असतों आणि तुमच्या सारख्यांना आनंदानें खात राहालों असतों. तुम्हांला पातळ कोटाची वाटच ना हवी आहे? मी तुम्हांला नव्हतें का सांगितलें कीं तुमच्या पैकीं एक जण देखील जिवंत परत येणें शक्य नाहीं. तरी तुम्ही जाण्याचा हट्ट धरला आहां. आपलें आपलें नशीब. आणखी मी काय सांगूं?" असें म्हणत त्यानें खड्ड्यांत लोंबत असलेला एक वेल धरून वर ओढला.

"महाकली राक्षसाच्या अगदीं विश्वास-पात्र अशा निवडक लोकांनाच ही वाट माहीत आहे. ह्या वेलाच्या सहाय्यानें खड्ड्यांत उतरलें पाहिजे आणि तो जो वर निघालेला दगड दिसतो आहे तेथपर्यंत जा. तो दगड जोरानें दाबलांत कीं तुम्हांला एक फरशीसारखा मोठा दगड दिसेल. त्या दगडावर तुम्ही खुशाल उतरा. ती फरशी संपते तेथून एक भुयार सुरू होतें. त्या भुयारांतून तुम्ही पुढें गेलांत तर तुम्हांला त्या राक्षसाचें दंडकारण्य नांवाचें राज्य दिसेल. तेथें गेल्यावर पाताळकोट मिळणें तितकेंसें कठीण नाहीं. तुमच्यापैकीं कोण उतरणार सर्वांत आधीं?"

धूमकला संशय आला कीं यांत कांहीं तरी लबाडी दिसते आहे. कारण त्याच्या म्हणण्याप्रमाणें आंत गेल्यावर दंडकारण्यच मिळेल हें कशावरून? नंतर वेल धरून उतरत असतां वेल मध्येंच तुटणार नाहीं कशावरून? तसें झालें तर बिचाऱ्या उतरणाऱ्याला खड्ड्यांतल्या मगरी सांपांच्या तोंडीं खास मोक्ष मिळणार.

धूमक राक्षसाच्या हातांतला तो वेल पाहून पुढें कांहीं बोलणार इतक्यांत पुलिंद ओरडला—"धूमक दादा! ह्या राक्षसाचा काय विश्वास करतां? हा एक नंबरचा लुच्चा

व लबाड दिसतो आहे. त्याच्या त्या बायकोला नीट लक्षपूर्वक पाहिलें तर मला माझ्या दहाव्या बायकोसारखेच नाकडोळे वाटले. त्यानें कांहीं तरी मंत्रतंत्र तर टाकला नसेल?"

धूमकला पुलिंदनें पदोपदीं आपल्या बायकोची गोष्ट काढलेली आवडली नाहीं. कारण त्यांच्या समोर त्या वेळीं जीवन मरणाचा प्रश्न होता आणि पुलिंदाला त्याच्या बायकोशिवाय दुसरें कांहीं सुचत नव्हतें.

धूमक पुलिंदाला समजाऊन सांगण्याच्या स्वरांत म्हणाला—"पुलिंद, तूं आतांपर्यंत आम्हांला जी मदत केली आहेस त्याबद्दल आम्ही तुझे फार फार आभारी आहोंत. आम्हांला वाटतें कीं तुला आपल्या घरीं परत जायचें असेल तर खुशाल जा. बरोबर आपली होडकी नेलीस तरी चालेल. तुझी बायको महाकली राक्षसाच्या पाताळ कोटांत कैदेंत आहे यांत मला मुळींच शंका नाहीं. राजकन्येबरोबर आम्ही तिला पण सोडवून आणूं. आम्ही तुला वचन देतों."

धूमक एवढें म्हणाल्यावर पुलिंदाला परमानंद झाला. म्हणाला—"धूमक दादा! काय पण बोलतांत? जी गेली ती गेली. आहेत त्या नऊ जणींच्या संरक्षणाची व्यवस्था करायला हवी. बरें तर मी येतों. माझ्या मदतीची जरूर कधीं भासली तर निरोप पाठवा. पाताळकोटांत पोंचल्यावर माझ्या बायकोची गोष्ट मात्र विसरूं नका." असें सांगून तो नदी तीराकडे निघाला. धूमकला डोक्यावरचें एक मोठें ओझें टळल्यासारखें झाल्यासें वाटलें.

गिड्डा राक्षस वेलाच्या आधारें खड्ड्यांत उतरला आणि बाहेर निघालेल्या शिळेवर त्यानें जोरानें लाथ मारली. त्याबरोबर फरशीसारखी एक मोठी शिळा दिसली. तो तिच्यावर उभा राहला आणि धूमकला म्हणाला—"पाहिलेंत इतक्या उंचावर खड्ड्यांतले सांप व मगरी चढून येऊं शकतील का? खुशाल वेल धरून खालीं उतरून या." तोंपर्यंत धूमकच्या मनांतला संशय दूर झाला होता. सर्व एका मागून एक त्या फरशीवर उतरले. तेथून त्यांना खोल भुयाराची वाट व पायऱ्या दिसल्या.

"या वाटेनें एक तास चालत गेल्यावर तुम्हांला दंडकारण्य दिसेल. डोंगराळ वाटेनें गेला असतां तर पांच महिने देखील पुरले नसते. याशिवाय कित्येक संकटांना तोंड द्यावें लागलें असतें आणि कदाचित वाट चुकून निघालात तेथेंच कदाचित परत आलां असतां." गिड्डा राक्षस म्हणाला.

धूमकने सोमक व विरूपाकडे वळून पाहिलें. दोघे भुयारांत जायला तयार होते. धूमकनें गिड्ड्या राक्षसाचे आभार मानले. म्हणाले—"राक्षस जातींत पण चांगले लोक असतात ही गोष्ट तुला पाहाल्यानंतर पटली, कुंभीर राक्षस कोण हें आहे का माहीत तुला? तो राजकन्या कांतिसेनेला उचलून घेऊन आहे गेला."

"त्याला ना! छान ओळखतों. एका मांत्रिकानें त्याच्या डोक्याचें शिंग तोडलें

होतें. त्यांची खूप मारामारी झाली. तो मांत्रिक पण दंडकारण्यांतच राहातो. महाकली व त्याचें हाडवैर आहे. दोघे परस्परांना ठार केल्याशिवाय राहणार नाहींत." गिद्धा राक्षस म्हणाला.

इतक्यांत खड्ड्याच्चा वरच्या बाजूला उभी राहून राक्षसाची बायको ओरडून म्हणाली—"तूं देखील त्यांच्याबरोबर आपल्या गांवीं निघालास वाटतें? वर कां नाहीं येत?"

"ही म्हाळसा कधीं न कधीं माझा जीव घेतल्याशिवाय राहणार नाहीं." राक्षस म्हणाला. नंतर धूमकचा हात आपल्या हातांत घेऊन तो म्हणाला—"एक वचन मागतों तुमच्या जवळ. माझ्याविषयीं दंडकारण्यांत चुकूनसुद्धां कोणाजवळ कांहीं बोलूं नका" असें सांगून तो वेल धरून वर चढून निघून गेला.

विरूप व सोमक फरशीवरून भुयाराकडे निघाले तेव्हां धूमकनें त्यांना अडविलें व म्हणाला—"एक तास या काळोखांत आपल्याला चालावें लागणार. उजेडाशिवाय शक्य आहे का? पाताळ कोटांत जाण्याची ही वाट असेल तर राक्षसांनीं खात्रीनें आपल्या मशाली येथेंच कोठेंतरी ठेवल्या असणार. त्या शोधूं या."

सोमक भुयारांत शिरून व चाचपून पाहून बाहेर आला त्याच्या हातांत दोन तीन मशाली होत्या. चकमकीच्या दगडानें त्या पेटवून तो धूमकजवळ आला व नंतर तिघे भुयारांत निघाले. भुयाराचें दार फरशीवरून खालीं उतरल्याबरोबर आपोआप बंद झालें.

दार बंद झाल्यावर तिघे जरा दचकले. पुढें जावें कीं मागें फिरावें हें त्यांना कळेना. परंतु मागें फिरणें हें भ्याडपणाचें ठरेल व आजपावेतों अनेक संकटांतून ज्या परमेश्वरानें वांचविलें तो यांतूनहि कांहीं मार्ग काढील असें मनाशीं ठरवून ते पुढें निघाले.

भुयार मोठें रुंद होतें. त्याला मधून मधून वाटा फुटत होत्या. एका वाटेनें थोडें दूर जाऊन विरूपनें पाहिलें तेव्हां त्याला मनुष्यांचे दोन तीन अस्थिपंजर पडलेले दिसले. त्यांना वाटलें, बिचाऱ्यांनीं राक्षसांच्या हातांतून पळून जाण्याचा यत्न केला असावा व त्या प्रयत्नांत त्यांची ही गत झाली असावी.

कांहीं घटना घडल्याशिवाय धूमक आपल्या साथीदारांबरोबर, भुयाराच्या वाटेनें खोल आंत बराच दूर चालत गेला. एका जागीं वळणावर ते वळले तेव्हां दूर त्यांना कांहीं मशाली दिसल्या. धूमकनें लगेच पाय मागें घेतला. आपल्या हातांतली मशाल त्यानें जमिनीवर आपटून विझवून टाकली. सोमकला व विरूपला पण आपापल्या मशाली विझवून टाकायला सांगितलें. नंतर तिघे एका आड वाटेला जाऊन भुयाराच्या भिंतीला चिकटून लपून उभे राहाले.

हळू हळू त्या मशाली ते उभे होते तेथून जवळून पुढें गेल्या. सुमारें वीस जण

होते ते. सर्वांत पुढें एक राक्षस होता. इतर सर्व उघडे नागडे कित्येक दिवसांपासून अर्ध पोटी राहलेले मनुष्य होते. सर्वांच्या मागें पण एक राक्षस होता. समोरचा राक्षस आपल्याच गुंगींत कांहीतरी गाणें म्हणत चालला होता. सर्व पुढें निघून गेल्या वर पाठीमागचा राक्षस वास घेतल्यासारख्या नाकपुड्या हलवून मोठ्यानें ओरडून म्हणाला—"मशाली विझवल्यासारखा वास येतो आहे."

सर्वांना तें ऐकूं आलें. सर्व जागच्या जागीं थबकलें.

पुढें चालणारा राक्षस म्हणाला—"अरे किती तऱ्हेचा वास येतो आहे? आपल्याच मशालींतून पहा ना, धूप घातल्यासारखा वास येतो आहे."

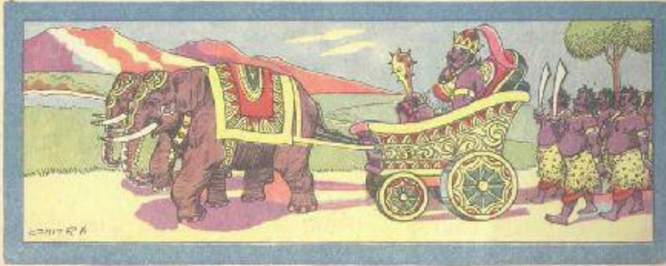
त्यानंतर मागून येणारा राक्षस कांहीं बोलला नाहीं. सर्व निघून गेले. धूमक व सोमक दोघांना हायसें वाटलें. ते सर्व दृष्टी आड झाल्यावर लपल्या जागेपासून धूमक व त्याचे साथी बाहेर आले व पुन्हां मशाली पेटवून चालूं लागले. त्या संकटांतून मुक्त झाल्याचा त्यांना परमानंद वाटला. ईश्वर पाठी राखा आहे. मग भीती कोणाची असा विचार करून पुन्हां नव्या दमानें ते पुढें निघाले.

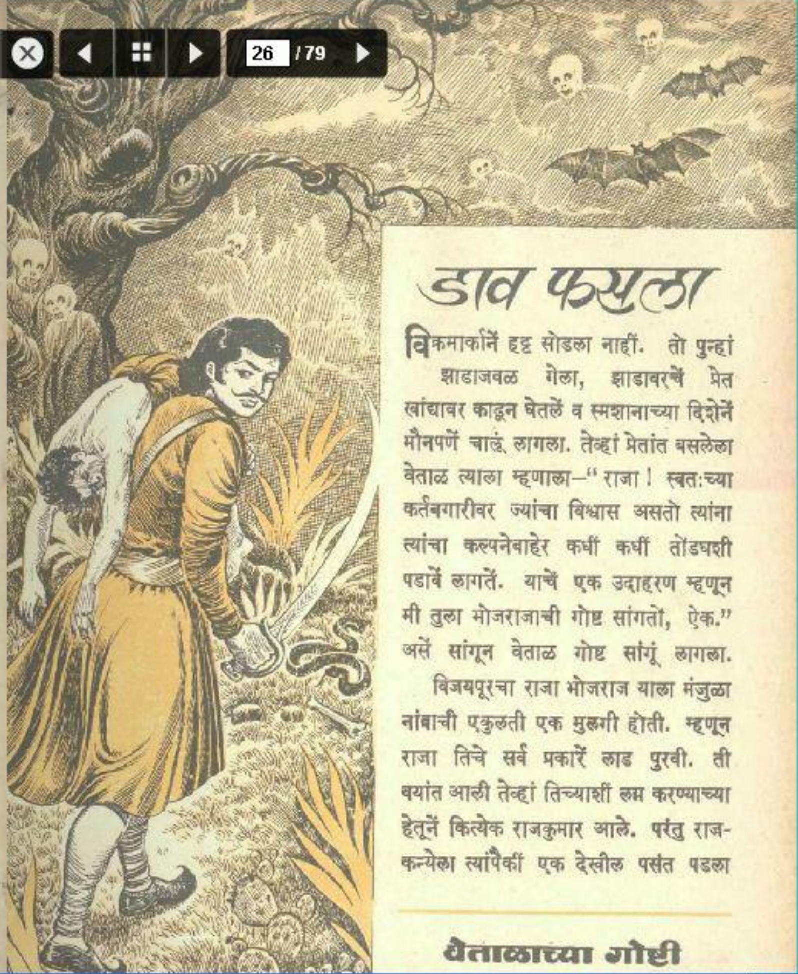
पंधरा-वीस मिनिटें झालीं. भुयारांत पहिल्यासारखा काळोख नव्हता. कोठून तरी उजेड येत होता. "मशाली विझवून टाकूं या. भुयाराचें दार आलें." धूमक म्हणाला.

तिघांनीं आपापल्या मशाली विझविल्या आणि भुयाराच्या मोकांत खुपसून ठेवून पुढें निघाले. पुढें जाऊं लागले तसतसा सूर्याचा प्रकाश वाढत गेला, इतका कीं त्यांचे डोळे दिपून गेले. तिघे धांवत पुढें गेले आणि लपून बाहेरचें दृश्य पाहूं लागले. जें दृश्य त्यांच्या दृष्टीस पडलें तें पाहून त्यांचें सर्व अंग थरारलें.

एक मोठा भयंकर राक्षस एक चित्र विचित्र रंगाचा एक लांब अंगरखा घालून व डोक्याला एक मुकुट घालून उभा होता. त्याच्या हातांत एक गदा होती. हत्ती जुंपलेल्या विचित्र रथांतून कोणी तरी जंगलाच्या वाटेनें जात असलेला दिसला. त्याच्या पाठीमागून कित्येक राक्षस शस्त्रास्त्र घेऊन चालत होते.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकीं)

डाव फसला

विक्रमार्कानें हट्ट सोडला नाहीं. तो पुन्हां झाडाजवळ गेला, झाडावरचें प्रेत खांद्यावर काढून घेतलें व स्मशानाच्या दिशेनें मौनपणें चालूं लागला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! स्वतःच्या कर्तबगारीवर ज्यांचा विश्वास असतो त्यांना त्यांचा कल्पनेबाहेर कधीं कधीं तोंडघशी पडावें लागतें. याचें एक उदाहरण म्हणून मी तुला भोजराजाची गोष्ट सांगतो, ऐक." असें सांगून वेताळ गोष्ट सांगूं लागला.

विजयपूरचा राजा भोजराज याला मंजुळा नांवाची एकुलती एक मुलगी होती. म्हणून राजा तिचे सर्व प्रकारें लाड पुरवी. ती वयांत आली तेव्हां तिच्याशीं लग्न करण्याच्या हेतूनें कित्येक राजकुमार आले. परंतु राजकन्येला त्यांपैकीं एक देखील पसंत पडला

नाहीं. भोजराजापण मुलीला नापसंत असलेल्या राजकुमाराशीं आपल्या मुलीचें लग्न करून द्यायला तयार नव्हता.

एकदां राजकुमारी आपल्या मैत्रिणींबरोबर राजवाड्याच्या उद्यानांत फिरायला गेली असतां तेथें तिला एक तरुण युवक दिसला. घरीं आल्यावर तिनें ती गोष्ट राजाला सांगितली. म्हणाली—"मी त्याच्या शिवाय इतर कोणाशींहि लग्नाला तयार नाहीं."

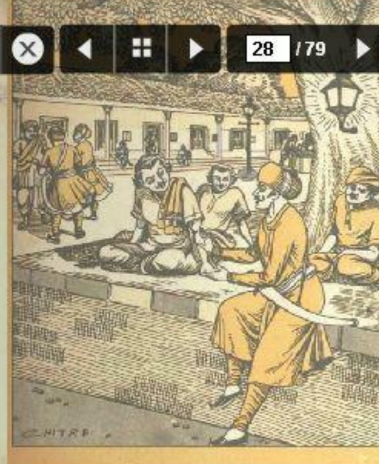
राजाला हें कळेना कीं तो तरुण कोण? त्या मुलाचें कुळगोत्र आपल्या वंशाला साजेसें आहे कीं नाहीं.

राजानें आपल्या प्रधानाचा सल्ला घेतला. मंत्र्यानें नगर दर्शनार्थ राजानें निघावें, असा सल्ला देऊन त्यासाठीं उत्तम तयारी केली. प्रजेला स्वतःच्या सुखदुःखाची कहाणी राजाला सांगावयाची असल्यास त्याला मुभा आहे असें जाहीर करण्यांत आलें.

दुसऱ्या दिवशीं राजाची स्वारी अंबारींत बसून नगरदर्शनास निघाली तेव्हां राजकन्या पण बरोबर होती. तो तरुण गर्दींत राजकन्येला दिसतांच तिनें आपल्या वडिलांना खूण केली.

राजानें आपल्या कांहीं विश्वासपात्र नोकरांकरवीं त्या तरुणाविषयीं माहिती काढण्याचें ठरवून नोकरांना पाठविलें. राजा परत राजवाड्यांत पोंचेपर्यंत आवश्यक ती सर्व माहिती काढून नोकर आले.

त्या तरुणाचें नांव सर्वदायी असें होतें. त्याला आपल्या आईवडिलांचें नांव गांव माहीत नव्हतें. एक म्हातारी त्याला राजधानींत घेऊन आली होती. तिनेंच त्याला वाढवून लहानाचें मोठें केलें. ती वारल्याला पण पुष्कळ वर्षे झाली होतीं. मुलगा दिसायला सुंदर होता. गुरुगृहीं राहून त्यानें

कोणी नांव ठेवणार नाहीं उलट सर्वांना आनंदच होईल."

मंत्र्याचा हा सल्ला राजाला पसंत पडला. म्हणाला—"मुली! आतां तुझें लग्न तुझ्या मनाप्रमाणेंच होणार. परंतु मला एका वर्षाची मुदत पाहिजे आहे. थाटामाटानें दोघांचा विवाह होण्यास इतका अवधी पाहिजेच."

राजकन्येनें त्याला होकार दिला.

प्रधानानें आपले दूत जवळपासच्या राज्यांत पाठविले. ते धर्मशाळेंत, चौकांत किंवा जेथें जेथें दहावीस लोक एकत्र दिसत जाहीर करीत कीं आम्ही काश्मीरचे रहिवाशी आहोंत. आम्ही आपल्या युवराजांच्या शोधार्थ हिंडत आहों. त्यांची एक म्हातारी दाई त्यांना घेऊन विजयपूरच्या राज्यांत येऊन राहूं लागली. युवराजांच्या उजव्या कानाखालीं एक खूण आहे. त्यांचें नाकडोळे असे आहेत वगैरे वगैरे!" अशा तऱ्हेनें अफवा राज्यभर व जवळपासच्या राज्यांत पसरली.

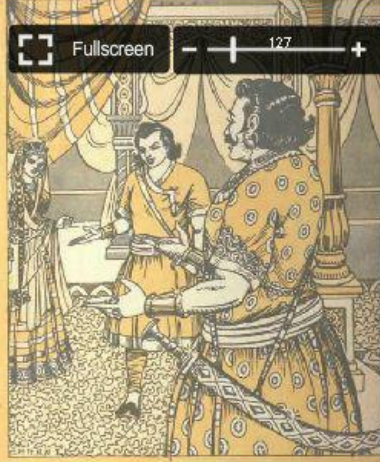
ती अफवा विजयपुरीला पण आली. काश्मीरच्या राजकुमाराविषयीं जें वर्णन सांगण्यांत आलें तें तंतोतंत सर्वदायींत पाहून नागरिक त्याच्याकडे चकित होऊन पाहूं लागले. सर्वदायीच तो युवराज आहे यांत कोणाला शंका उरली नाहीं. नंतर लोक उघड सांगूं लागले कीं स्वतः युवराज एकाद्या पोरक्या मुलासारखे इतके दिवस रहात आले. याला म्हणतात भाग्य!

सर्वदायीचे हितैषी सांगूं लागले कीं त्याचें भाग्य उदयास आलें आहे. नाहीं तर त्याच्या जन्माची गोष्ट अशा तऱ्हेनें प्रगट झाली नसती. कोणी राजकन्या त्याच्याशीं लग्नाला तयार होणार नाहीं? नंतर तो आपल्या सासऱ्याच्या मदतीनें आपली स्वतःची गादी मिळविल्याशिवाय राहणार नाहीं.

सर्व त्याला काश्मीरचा युवराज म्हणूं लागल्यावर सर्वदायीला पण वाटूं लागलें कीं तोच काश्मीरचा युवराज आहे. आतां आपलें लग्न एकाद्या राजकन्येशींच झालें पाहिजे याचें तो स्वप्न पाहूं लागला.

इतक्यांत दोन राजांनीं आपल्या मुलींचीं चित्रें त्याच्याकडे पाठविलीं. त्यांनीं आपल्या दूतांकरवीं असें पण सांगून पाठविलें कीं राजकन्येशीं त्याचा विवाह करून देण्यास त्यांची तयारी आहे. सर्वदायीनें कनकपूरच्या राजकन्येचें चित्र पाहिलें व तिच्याशीं लग्नास तयार झाला. कनकपूरची राजकन्या तशीच एक रूपवती पण होती.

भोजराजाला या सर्वांची माहिती नव्हती. आपण रचलेला डाव फलद्रूपास आल्याचीं चिन्हें राजाला व प्रधानाला दिसूं लागलीं. आतां सर्वदायीशीं राजकन्येचें लग्न करून दिल्यास कोणी आपल्याला नांवें ठेवणार नाहीं या गोष्टीची राजाला खात्री वाटली. म्हणून त्यानें एकदां सर्वदायीला आदरपूर्वक आपल्या घरीं बोलाविलें आणि मुलगी दाखविली. म्हणाला– "तुला इतर कोठें विवाहासाठीं चवकशी करण्यास जाण्याची गरजच नाहीं. मी

आपल्या मुलीचें तुझ्याशीं लग्न करून द्यायला तयार आहें."

"क्षमा करा! मी यापूर्वींच दुसऱ्या एका राजकन्येला विवाहाचें वचन दिलें आहे." असें सांगून सर्वदायी निघून गेला.

सर्वदायीनें नकार दिल्याचें ऐकून मंजुळा बेशुद्ध होऊन पडली ती पुन्हां उठली नाहीं. त्या धक्क्यानेंच तिची हृदयक्रिया बंद झाली.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा! मंजुळेच्या अशा अकाल मरणाला कारण कोण? तिला नकार देऊन सर्वदायीनें तिचें प्राणहरण केलें, असें नाहीं का वाटत तुला? कीं स्वतः भोजराजा? कारण त्यानेंच तिला एका वर्षाचा एक अवधी मागून घेऊन थांबायला सांगितलें होतें. प्रधान पण जबाबदार होऊं शकेल, नाहीं का? कारण त्यानेंच ती खोटी अफवा पसरवून त्याला काश्मीरचा युवराज केलें होतें. या प्रश्नांचीं उत्तरें माहीत असून तूं दिली नाहींस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर लोळूं लागतील."

त्यावर विक्रमार्क म्हणाला–"त्यांत सर्वदायीचा कांहीं एक दोष नाहीं. राजकुमारीवर त्याचें प्रेम नव्हतें. राजकुमारीचें त्याच्यावर होतें व ती त्याच्याशिवाय इतर कोणाशीं लग्नाला तयार नव्हती. अशा राजकुमाराचें दुसऱ्या मुलीवर प्रेम असल्याचें कळल्यावर मंजुळेला मरण येणें अगदीं साहजिक होतें. बापाचा तरी काय दोष? कारण मंत्र्यानें तसा सल्ला दिला नसता तर त्यानें आपल्या मुलीचें लग्न दुसऱ्या तरुणाशीं करून दिलें असतें. खरा दोष प्रधानाचाच आहे. कारण त्यानें जो डाव टाकला होता, त्याची कल्पना त्यानें सर्वदायीला करून द्यायला हवी होती. त्याला तो डाव माहीत असता तर सर्वदायीनें मंजुळेला नकार दिला नसता व इतर कोणत्याहि राजकन्येशीं विवाह संबंधाच्या गोष्टी केल्या नसत्या. मंत्र्याचा डाव फळास आला परंतु त्यानें सावधगिरी न बाळगल्यानें तो फसला आणि मंजुळेला मरण आलें."

अशातऱ्हेनें राजाचें मौनभंग होतांच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला आणि पुन्हां झाडाला जाऊन लोंबकळूं लागला.

(कल्पित)

सुलतानाचें मांजर

मिसार शहरीं महंमद नांवाचा एक व्यापारी रहात असे. त्यानें पुष्कळसा माल खरेदी केला आणि व नोकरांना बरोबर घेऊन व्यापारासाठीं परदेशांत निघाला. तो प्रत्येक बाजारपेठेच्या गांवीं थांबे. जो माल त्या पेठेंत विकणें शक्य होई तो विके आणि नवीन माल खरेदी करून पुढल्या गांवीं जाई. असा फिरत फिरत तो एका गांवीं आला.

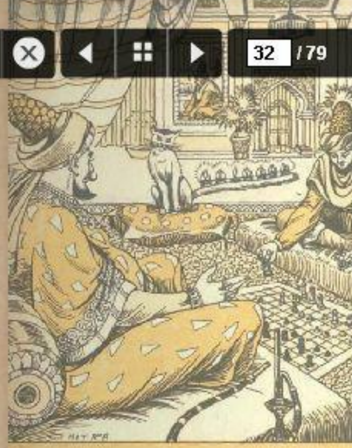
महंमद एका धर्मशाळेंत उतरला. तो खाऊन पिऊन थोडा वेळ आराम करीत बसला असतां दुसरा एक व्यापारी आला व त्याला म्हणाला—"जनाब! तुम्ही फार दुरून आलां आहां असें वाटतें. कदाचित या देशांतली राहणी व पद्धत तुम्हांला माहिती नसेल."

"बोला ना. तुम्ही त्यांची माहिती करून दिलीत तर मी तुमचा फार फार आभारी होईन." महंमद म्हणाला.

"या गांवीं येणाऱ्या प्रत्येक व्यापाऱ्याला गांवच्या सुलतानाला नजराणे द्यावे लागतात. नजराणा स्वीकारून सुलतान व्यापाऱ्याला बुद्धिबळें खेळायला बोलावितो. हा आमच्या देशांतला प्रघात आहे." त्या गांवचा व्यापारी म्हणाला.

महंमदाला सुलतानाच्या भेटीची मुळींच इच्छा नव्हती. तरी त्याला भेटावें लागलें. तो सोन्याच्या तबकांत उत्तमोत्तम उंची वस्त्रें नजराणा म्हणून घेऊन सुलतानाच्या महालांत गेला. सुलतानानें नजराणा स्वीकारून महंमदला त्याच्या देशाचें व त्यानें पाहिलेल्या देशांचें वर्णन करायला सांगितलें. नंतर

श्री रा. ष. भट

सुलतानानें महंमदला रात्रीं बुद्धिबळें खेळण्यासाठीं येण्यास विनंती केली. महंमद त्या प्रमाणें काळोख पडल्यावर सुलतानाच्या महालांत गेला.

"आमच्या खेळाचा एक नियम आहे, तो मी सांगतों. माझ्याकडे एक हुशार भाटी आहे. ती रात्रभर आपल्या शेपटीवर सात मेणबत्त्या ठेवूं शकते. आपला खेळ चालू असेपर्यंत भाटीच्या शेपटीवरचे दिवे तेवत राहिले तर तुझी सर्व संपत्ति माझ्याकडे येईल व तुला तुरुंगवास भोगावा लागेल. एक दिवादेखील खालीं पडला तर तुला वाटेल तशी वागणूक मला द्यायला तुला अधिकार आहे. माझ्या सर्व खजिन्याची मालकी तुझ्याकडे येईल." सुलतान म्हणाला.

बिचारा महंमद काय बोलणार? त्याला पळणें शक्य नव्हतें व बुद्धिबळें खेळणें पण शक्य नव्हतें. सुलतानाच्या म्हणण्याप्रमाणें त्याला खेळावें लागणार होतें व आपलें सर्वस्व घालवून पुन्हां तुरुंगवास भोगणें त्याच्या नशिबीं होतें. कोठून या देशांत पाऊल टाकण्याची दुर्बुद्धी झाली, असा विचार करून तो पश्चाताप करूं लागला.

सुलतानानें बोलावल्याबरोबर ती भाटी आली. तिच्या शेपटीवर सात दिवे लावण्यांत आले. नंतर सुलतान व महंमद खेळायला बसले.

महंमद खेळतांना एका नजरेनें भाटीच्या शेपटीवरच्या दिव्यांकडे पहात होता. पण भाटी जागची मुळींच हलली नाहीं. ती खेळण्यांतल्या भाटी सारखी एका जागीं स्वस्थ बसून होती. तीन दिवस व तीन रात्रीं लागोपाठ बुद्धिबळाचा डाव चालू होता. पण भाटी हलली नाहीं. महंमदला त्याहून जास्त वेळ खेळत बसणें अशक्य वाटलें. म्हणून त्यानें आपला पराभव स्वीकारला.

सुल्तानानें धर्मशाळेंतून महंमदकडे होतें नव्हतें तें सर्व नौकरांकरवीं मागवून घेतलें आणि त्याला तुरुंगांत टाकलें.

तिकडे स्वदेशीं महंमदची बायको झारिना नवऱ्याची वाट पहात होती. तो परत आला नाहीं. पण त्याचा एक नोकर पळत आला व त्यानें महंमदवर जो प्रसंग गुदरला तो वर्णन करून आपल्या मालकिणीला सांगितला.

तें कळल्यावर पतीला सोडविण्याचा विचार पक्का करून तिनें पुष्कळसे उंदीर धरून एका पेटींत भरले. नंतर पुष्कळसें सोनें व चांदी बरोबर घेऊन व पुरुष वेष धारण करून ती कांहीं नोकरांबरोबर सुल्तानाच्या गांवीं आली.

ती त्याच धर्मशाळेंत उतरली. नोकरांना धर्मशाळेंतच रहायला सांगून एका मोठ्या तबकांत सुल्तानाला नजराणा देण्यासाठीं सर्व तयारी केली आणि सुल्तानाच्या महालांत गेली. सुल्तानाबरोबर बुद्धिबळें खेळायला सुरवात झाली कीं एकेका उंदराला आंत सोडावें अशी ताकीद तिनें आपल्या नोकरांना करून ठेवली होती.

झारीनाला पाहून सुल्तानाला ती स्त्री असेल असें मुळींच वाटलें नाहीं. त्यानें

नजराणा म्हणून तिनें दिलेली सर्व वस्तें स्वीकारलीं व तिला आपल्या खेळाचा नियम कळवून बुद्धिबळ खेळायला बोलाविलें. तें खेळायला बसण्यापूर्वी नियमाप्रमाणें भाटी आली व तिच्या शेंवटीवर सात दिवे लावून ठेवण्यांत आले. भाटी अगदीं शांतपणें, जागची हलल्या डुलल्याशिवाय बसून होती.

इतक्यांत झारीनानें सांगून ठेवल्याप्रमाणें तिच्या नोकरांनीं एक उंदीर आंत सोडला. भाटीला उंदीर दिसतांच त्याला धरण्याचा मोह आवरेना.

परंतु सुल्तानानें डोळे वटारून तिच्याकडे पाहालें. म्हणून भाटी जागच्या जागीं बसून राहाली. थोड्या वेळानें नौकरांनीं दोनतीन उंदीर एकदम सोडले. ते बुद्धिबळाच्या खोलींत धुडगूस घालीत हिंडूं लागले. त्यांना पाहून भाटीला स्वस्थ बसून राहणें अशक्य झालें. तिनें उंदराला पकडायला एकदम उडी मारली. त्याबरोबर शेपटीवरचे सातहि दिवे खालीं पडले.

लगेच झारिनाचे नोकर खोलींत शिरले व त्यांनीं सुलतानाला कैद केलें. त्यांनीं सुलतानाला खूप बडविलें. सुल्तान ओरडूं लागला. त्याचे नोकर त्याचा आवाज ऐकूं आला तरी आंत आले नाहींत. कारण त्यांना देखील सुल्तानाच्या क्रूर स्वभावाचा तिटकारा होता.

झारिनानें सुल्तानाला कैदेंत टाकून आपल्या नवऱ्याला सोडविलें आणि सुल्तानानें त्यापूर्वी ज्या ज्या कोणाला अशा तऱ्हेनें तुरुंगांत टाकलें होतें त्या सर्वांना सोडविलें आणि सुल्तानाचा सर्व खजिना घेऊन ती पतीबरोबर स्वदेशीं निघून गेली.

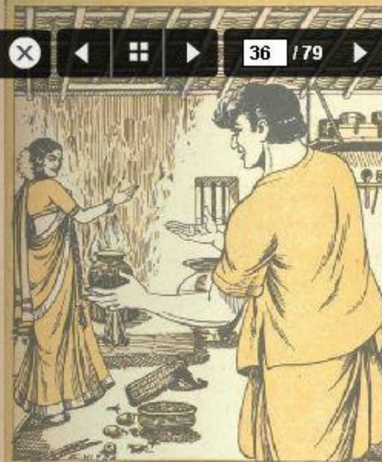
भोळा

कावेरी नदीच्या कांठीं एका ब्राह्मणवाडींत गोवर्धन नांवाचा एक गरीब ब्राह्मण रहात असे. त्याला फार दिवसांनीं एक मुलगा झाला. आईवडिलांनीं त्याचें नांव श्रीवर्धन असें ठेवलें. लहानपणापासूनच तो थोडा खुळसट भोळा कोठें बसला कीं बसला. हांक मारली तर ओ देई, ये म्हटलें की येई व जा म्हटलें कीं जाई. एवढेंच नव्हें तर 'आतां नीज' असें कोणी म्हटल्याशिवाय तो निजत नसे.

त्याला थोडें लिहायला वाचायला येऊं लागलें कीं त्याचा भोळसटपणा जाईल असें वाटल्यावरून आईवडिलांनीं श्रीवर्धनला एका गुरुकुलांत ठेवलें. बारा वर्षें गुरुगृहीं राहाल्यावर देखील त्याच्या भोळसटपणांत कांहीं फरक पडला नाहीं. तो भोळसट असला तरी आळशी मात्र मुळींच नव्हता.

मुलांत कांहीं फरक न झालेला पाहून बापानें त्याला घरीं आणलें व कामाला लावलें. त्याच्या आईचे डोळे गेले होते म्हणून बापालाच रोजचा सैंपाकदेखील करावा लागे. आपल्या सांगकाम्या मुलाचा त्याला राग येऊं लागला. कदाचित मुलाचें लग्न करून दिलें व बायको शहाणी मिळाली तर मुलांत कांहीं फरक पडेल या विचारानें त्यानें आपल्या मुलाचें एका हुशार मुलीशीं लग्न करून दिलें.

बायको घरीं आल्यावर श्रीवर्धनला घरीं काम करावें लागत नसे, तो एका जागीं स्वस्थ बसून राही. श्रीवर्धनचा बाप सुनेला म्हणाला—"सुन बाई! तूं आपल्या नवऱ्याला

त्याच्या बेताचें काम सांगून त्याच्याकडून काम करवून घेत जा." सासऱ्यानें सांगितलें होतें तरी सुनबाई नवऱ्याला कधीं कांहीं काम सांगत नसे, स्वतःच सर्व काम करी.

आपल्या मुलाला ठोंब्या सारखा नेहमीं बसून राहालेला पाहून बाप त्याला म्हणाला—"अरे श्रीवर्धन, बायको काय म्हणते आहे तें ऐक जरा. तुला कांहीं काम आहे म्हणें."

श्रीवर्धननें बायकोला जाऊन विचारलें—"कांहीं काम आहे का? मी करतो."

"थोर माणसांनीं काम सांगावयाचें असतें व लहानांनीं करावयाचें असतें. म्हणून सासूबाईनाच विचारा कीं कांहीं काम आहे का?" बायको म्हणाली.

श्रीवर्धन आईला जाऊन म्हणाला—"आई, कांहीं काम आहे का? सांग मला, मी करीन."

"बाळा! मी आहें आंधळी. मी काय सांगूं काम? आपल्या बाबांना विचार जाऊन." आई म्हणाली.

"बाबा! मला माझी बायको किंवा आई कोणीच कांहीं काम सांगत नाहीं. मी त्यांना विचारून पाहिलें. तुम्हीच सांगा ना कांहीं कामें! श्रीवर्धन आपल्या वडिलांना म्हणाला.

"माझें भाग्य फुटकें, म्हणून तूं माझ्या पोटीं जन्मलास. मी तरी काय सांगूं काम? जा, तपश्चर्या करून देवाला प्रसन्न कर, देवाला दया आली तर तुला कांहीं तरी वर देऊन तुझा उद्धार करील तो." बाप रागाच्या भरांत म्हणाला.

श्रीवर्धन रानांत जाऊन तपश्चर्या करूं लागला. कांहीं वेळानें देवानें प्रसन्न होऊन त्याला विचारलें—"माग, तुला काय हवें तें. तुझ्या तपश्चर्येमुळें माझ्या मनाचें समाधान झालें आहे."

श्री. सा. न. सामंत

"देवा! काय वर मागावा, हें मी आपल्या घरीं जाऊन विचारून येतों. तोंपर्यंत तूं येथेंच थांब." असें सांगून श्रीवर्धन घरीं गेला आणि वडिलांना म्हणाला– "बाबा! तुम्ही सांगितल्याप्रमाणें मी तपश्चर्या केली. देवानें प्रसन्न होऊन वर मागायला सांगितलें आहे. काय वर मागूं म्हणतां?"

"म्हणजे तूं वर मागितला नाहींस का गाढवा! माग, पुष्कळ मोठें ऐश्वर्य." बाप म्हणाला.

मुलानें बापाला देव पावल्याची गोष्ट सांगितली ती आईनें ऐकली होती. म्हणून ती म्हणाली–"तूं देवाजवळ माझ्यासाठीं डोळे माग."

पण बायकोनें त्याला एका बाजूला नेऊन सांगितलें कीं मुला बाळांचा वर मागावा. सर्वांना 'बरें' 'बरें' असें उत्तर देऊन तो, देवाला त्यानें उभें केलें होतें तेथें, पळत गेला. पण तेथें देव उभा नव्हता. तो देवाला हुडकत जवळपास हिंडत असतां त्याला एक मुनी तपश्चर्या करीत असलेले दिसले. त्यानें त्यांना विचारलें–"मला वर देतो, असें म्हणाला होता तो देव तुम्हांला दिसला का?"

तें ऐकून मुनीला आश्चर्य वाटलें. त्या मुनीनें सर्व माहिती विचारून घेतली व म्हणाले–"वेड्या! देव प्रसन्न झाल्याबरोबर तूं वर कां नाहीं मागून घेतलास? देवानें वर देण्याचें कबूल केल्यावर घरीं जाण्याऐवजीं तूं जीव कां नाहीं दिलास?" तपश्चर्या करून यश न मिळाल्यानें त्या मुनींना राग आला होता व श्रीवर्धनचा हेवा वाटत होता कीं देवानें त्याच्यासारख्या मूर्खाला दर्शन दिलें.

श्रीवर्धन मुनींच्या सांगण्याप्रमाणें जीव द्यायला निघाला. त्यासाठीं तो सोईची जागा शोधूं लागला. त्याला एक उंच डोंगर दिसला. त्यावर तो चढूं लागला.

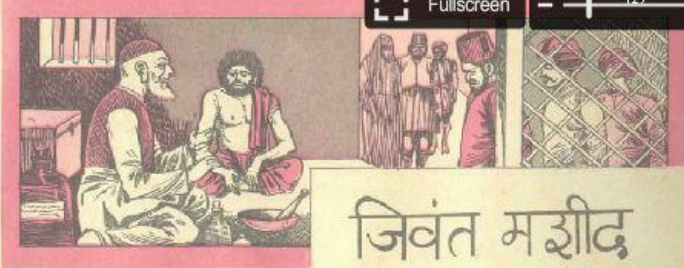
अर्ध्या वाटेवर त्याला एक रानटी मनुष्य दिसला. त्यानें श्रीवर्धनला विचारलें–"या डोंगरावर तर कांहीं नाहीं. तूं कशाला वर जातो आहेस?"

"वरून उडी मारून जीव द्यायला." श्रीवर्धननें त्याला आपली सर्व रडकथा अथपासून इतिपर्यंत सांगितली.

तो रानटी मनुष्य म्हणाला–"तूं तरी वेडाच दिसतोस. देवानें वर मागायला सांगितला पण तूं मागितलाच पाहिजे असें नाहीं. तूं मागितला नसतास तरी तुला काय हवें हें देवाला नसतें का कळलें! जा घरीं तुला काय हवें आहे तें सर्व देव तुला देईल."

त्या रानटी माणसाच्या सल्ल्याप्रमाणें भोळसट श्रीवर्धन घरीं निघून गेला. त्याचें घर बदलून गेलें होतें. बापानें मागितलेलें ऐश्वर्य आणि आईनें मागितलेले डोळे सर्व मिळाले. श्रीवर्धनवर सर्वांची मर्जी वाढली. वर्ष भरानें त्याच्या बायकोनें इच्छिल्याप्रमाणें एक मुलगा पण झाला.

जिवंत मशीद

हिंदुस्तानच्या उत्तरेकडील एका जागीं एका सुलतानाचें छोटेखानी राज्य होतें. तेथें एक फकीर रहात असे. तो एक हकीम पण होता. गोरगरिबांना तो औषधें देई. त्याच्या औषधांना गुण पण येई. हिंदू किंवा मुसलमान हा भेदभाव त्याच्या मनांत नव्हता. तो गरिबांकडून पैसे घेत नसे. परंतु श्रीमंतांकडून तो पैसे घेई. श्रीमतांकडून सुद्धां तो स्वतः पैसे मागून घेत नसे. ते स्वतःच इतके पैसे देत कीं त्या फकिराला गोरगरिबांची सेवा करण्यास पैशाची कमतरता भासत नसे, एवढेंच नव्हे तर त्याच्याकडे पुष्कळ पैसे जमा झाले. त्यानें ते पैसे कोणत्या तरी धर्मार्थ कार्यासाठीं लावण्याचें आपल्या मनाशीं ठरविलें आणि सुलतानाकडे जाऊन त्यानें थोडी जमीन मागीतली. सुलतानाला वाटलें कीं गरीब बिचारा घर बांधणार असेल. म्हणून त्यानें फकिराला पाहिजे होती तेवढी जमीन दिली.

फकिरानें त्या जमिनीवर जवळचे सर्व पैसे खर्च करून एक मोठी मशीद बांधली व तो मशीदींतच राहूं लागला. तो तेथूनच गोरगरिबांचें औषध पाणीं करूं लागला. मशीदींत मुसलमान नमाज प्रार्थनेसाठीं येत व फकिराकडून औषधपाणी पण घेत. परंतु फक्त मुसलमानच त्याच्याकडे औषधपाण्यासाठीं येत. कारण फकीर मशीदींत रहात असे व हिंदू मशीदींत जायला तयार नव्हते.

हें कळल्यावर फकिराला फार वाईट वाटलें. मशीद बांधून आपण त्यांत राहूं लागलों, ही आपली चूक झाली, असें त्याला

श्री. भा. मो. देसाई

वाटूं लागलें. म्हणून त्यानें एके दिवशीं स्वतः मशीद पाडून टाकली व मशिदीच्या जागीं एक झोंपडें बांधून तींत राहूं लागला. तें पाहून मुसलमानांना राग आला फकिरानें धर्माचा अपमान केला असा प्रचार मुसलमानांनीं सुरू केला. त्यांनीं फकिराची झोंपडी पाडली व सुलतानाकडे फकिराच्या धर्मद्रोहाविरुद्ध तक्रार केली.

सुलतानानें फकिराला बोलावून जाब विचारला. म्हणाला–"मी तुला जी जमीन दिली होती त्या जमिनीवर तूं एक मशीद बांधलीस व ती नंतर तोडलीस, ही गोष्ट खरी आहे कीं नाहीं ?"

"होय, खरी आहे." फकीर उत्तरला.

त्या अपराधाबद्दल सुलतानानें फकिराला मृत्युदंड दिला. ती शिक्षा ऐकून फकीर दोन्ही हात वर करून मोठ्यानें हंसला.

चकित होऊन सुलतानानें त्याला विचारलें–"तुला मी शिरच्छेदाची शिक्षा सांगितली व तूं हंसतो आहेस ?"

"सुलतान! माझ्या दोन्ही हाताच्या मध्यें माझें डोकें आहे तें मशिदी इतकें महत्वाचें आहे. मी मशीद पाडली म्हणून तुम्ही मला शिरच्छेदाचा दंड दिला आहे. म्हणजे माझें डोकें एक जिवंत मशिदीसारखें झालें. या जिवंत मशिदीला तोडल्याबद्दल अल्ला आपल्याला काय दंड देईल तें त्या अल्लालाच माहीत. हा विचार करूनच मी हंसत होतों."

तें ऐकून सुलतान घाबरला आणि त्यानें त्या फकिराला सोडून दिलें. नंतर फकिरानें दुसरी झोंपडी बांधून निर्विघ्नपणें गोरगरीब हिंदू व मुसलमान सर्वांना औषध द्यायला सुरवात केली.

गंड्याचा प्रताप

कायरो शहरीं महमूद नांवाचा एक गरीब तरुण रहात असे. त्याचा बाप चामड्याच्या पिशवींत पाणी भरून तें लोकांच्या व मोठमोठ्या व्यापाऱ्यांच्या घरासमोर शिंपडीत असे. त्याचा मोबदला म्हणून त्याला जी मजुरी मिळे, तेवढ्यावर त्याचा व त्याच्या मुलाचा उदरनिर्वाह चाले. महमूद मोठा झाल्यावर त्याच्या बापानें त्याला पण एक चामड्याची पिशवी विकत घेऊन दिली आणि पाणी शिंपडण्याचें काम करून पोट भरायला सांगितलें. पुढें कांहीं दिवसांनीं त्याचा बाप वारला. वडिलोपार्जित संपत्ति म्हणून महमूदला चामड्याच्या दोन पिशव्या मिळाल्या.

महमूद प्रकृतीनें अशक्त होता. पाणी भरून दूर उचलून नेणें त्याला कठीण वाटूं लागलें. म्हणून त्यानें तो धंदा सोडला व मशिदीसमोर बसून भीक मागूं लागला.

एकदां एका श्रीमंतानें महमूदला पांच दिनार दिले. त्या दिवशीं त्या श्रीमंताचा वाढदिवस होता. म्हणून तो खुल्या हातानें दानधर्म करीत होता. पुष्कळ दिवसानंतर पोटभर खायला मिळणार असा विचार करून महमूद खानावळीच्या बाजूला निघाला. सुदैवानें खानावळींत त्याच दिवशीं पक्वान्नांचें जेवण होतें. महमूद पोटभर जेवला. नंतर डोंबाऱ्याचा खेळ पहात कांहीं वेळ उभा राहाला. डोंबाऱ्याचें माकड गमतीदार खेळ करीत होतें. महमूदला तें माकड इतकें आवडलें कीं त्यानें जवळचे उरलेले पैसे देऊन डोंबाऱ्याकडून तें माकड विकत घेतलें. परंतु माकड घेऊन मशीदींत

श्री. वा. म. मोरे

राहणें अशक्य होतें. म्हणून त्यानें एका जुन्या पडक्या घरांत जाऊन रहायचें ठरविलें. परंतु पोट भरण्याचा प्रश्न पुन्हां उभा राहलाच. आणि आतां तर स्वतःच्या पोटाबरोबर एका माकडाचें पण पोट भरावयाचें होतें.

परंतु ते दोन्ही प्रश्न एकाएकीं विचित्र तऱ्हेनें सुटले. त्या पडक्या घरांत पाऊल टाकल्याबरोबर त्या माकडाचा एकाएकीं एक सुंदर तरुण युवक झाला. महमूदला आश्चर्यच वाटलें. तो तरुण म्हणाला– "महमूद! तुझ्याकडे होते नव्हते ते सर्व पैसे खर्च करून तूं मला विकत घेतलें आहेस. आतां पोटापाण्याला सुद्धां पैसे उरले नाहींत ना? कोठून आणणार पैसे? पण भिऊं नकोस. हे घे पैसे आणि जाऊन दोघांना पुरेल असें कांहीं तरी खायला घेऊन ये." असें सांगून त्या तरुणानें महमूदला कांहीं दीनार दिले.

महमूदनें त्याला विचारलें–"पण आधीं हें सांग, तूं कोण, माकडाचा मनुष्य कसा काय झालास? कोठला राहणारा तूं?"

"हें सर्व मी मागाहून सांगेन. प्रथम जाऊन कांहींतरी खायला घेऊन ये. आणि हें पहा, माझ्या रूपें तुझें नशीब उदयाला आलें आहे. तुला धन, कीर्ति, मोठा हुद्दा सर्व मी देईन."

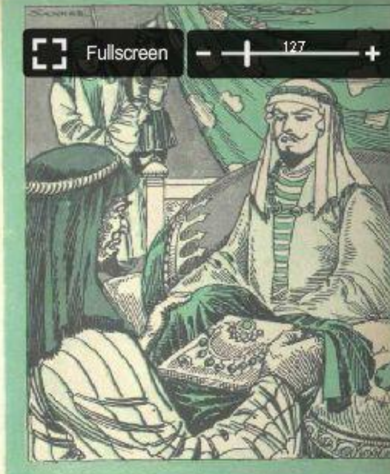
महमूद धांवत दुकानांत जाऊन खायला मिठाई व त्याला आवडणारे पदार्थ घेऊन आला. दोघांनीं पोटभर खाऊन घेतलें आणि दोघे रात्रीं झोंपले.

उजाडल्यावर तो तरुण महमूदला म्हणाला–"या पडक्या घरांत काय झोंपायचें? एक चांगलासा वाडा पहा रहायला." असें सांगून एक पिशवी भरून दीनार त्या तरुणानें महमूदला दिले.

महमूदनें एक मोठा वाडा राहण्यासाठीं ठरविला. नंतर उत्तमोत्तम कपडे स्वतःसाठीं व त्या तरुणासाठीं घेऊन आला. आंघोळ वगैरे करून महमूदनें ते नवीन कपडे घातले तेव्हां तो एकाद्या राजाच्या मुला-सारखा दिसूं लागला.

तो तरुण त्याला म्हणाला–"आतां मी तुझें लग्न एका राजकन्येशीं करून देण्याचें ठरविलें आहे. मी देतों तें गाठोडें घेऊन राजवाड्यांत जा आणि सुलतानाला नजराणा म्हणून दे. सुलतान येण्याचें कारण विचारील तेव्हां सांग कीं राजकन्येशीं विवाह करून द्यावा. ती मुलगीच तुझ्या भाग्यांत पण आहे. म्हणून सुलतान आपल्या मुलीशीं तुझें नक्की लग्न करून देईल."

महमूदला तें सर्व विचित्र वाटलें. त्याला राजवाड्यांत जायला भीति पण वाटूं लागली व तो मागें पुढें करूं लागला. त्या तरुणानें महमूदच्या मनांतले विचार ओळखले व त्याला धीर दिला. तेव्हां कोठे महमूद जायला तयार झाला. तो तें गाठोडें घेऊन राजवाड्याकडे निघाला. पाहारेकऱ्यांनीं विचार केला कीं कोणी मोठा राजबंडा तरुण दिसतो आहे. त्यांनीं त्याला आदरपूर्वक सलाम

करून आंत बोलावून नेलें. महमूदनें सलाम करून बरोबर आणलेलें गाठोडें सुलताना-समोर ठेवलें व म्हणाला–"या गरिबाची भेट आहे सुलतानांना. स्वीकार करावी."

सुलतानानें तो नजराणा स्वीकारून वजिराला उघडून पहायला सांगितलें. उघडून पाहालें तर राजपुरुषांलायक उत्तमोत्तम वस्त्रांभूषणें. सुलतानाचे तर डोळेच दिपले. इतके सुंदर होते ते कपडे. सुलतानानें महमूदला विचारलें–"आपला नजराणा मी स्वीकारला. आतां आपली काय अपेक्षा आहे हें सांगा."

महमूद म्हणाला–"मला परत भेट म्हणून दुसरें कांहीं नको. सुलतानांनीं आपल्या मुलीशीं माझें लग्न करून द्यावें. एवढीच विनंति आहे.

तें उत्तर ऐकून सुलतान महमूदाकडे बराच वेळ पहात उभा राहला व नंतर वजिरांकडे पाहून विचारलें–"तुमचा काय सल्ला आहे, वजीर?"

वजिरानें पण महमूदकडे कांहीं वेळ पाहिलें व म्हणाला–"राजकन्येला अगदीं योग्य वर दिसतो आहे. परंतु एक परीक्षा घेऊन पहावी."

"कशी काय परीक्षा?" सुलतानानें विचारलें.

"आपल्याजवळ जो एक मोठा हिरा आहे तो यांना भेट म्हणून द्यावा आणि याच्या जोडीचा दुसरा हिरा घेऊन यायला सांगावें." वजीर म्हणाला.

महमूद वजिरानें दिलेला हिरा पाहून हताश झाला. तरी धीर करून म्हणाला–"उद्यां आणीन जोडीचा हिरा." असें सांगून तो घरीं परत आला.

घरीं पोंचतांच त्या तरुणानें विचारलें–"झालें का काम?"

महमूदनें, जें कांहीं घडलें तें सांगितलें. त्या तरुणानें त्या हिऱ्याच्या जोडीचे दहा हिरे महमूदला दिले. महमूद दुसऱ्या दिवशीं ते दहा हिरे घेऊन सुलतानाकडे गेला व म्हणाला–"हे घ्या. एक नाहीं दहा हिरे होते माझ्याकडे, सगळे घेऊन आलों आहें."

सुलतानानें वजिराकडे त्याचा सल्ला विचारण्याच्या हेतूनें पाहालें. वजिरानें लग्नाला होकार देण्यास हरकत नाहीं असें मान हलवून उत्तर दिलें. सुलतानानें काजीला बोलावून आणलें आणि लग्न ठरल्या

संबंधीं कागद लिहून काढविला. काजीनें दोघांचें लग्न झालें असल्याचा कागद लिहून तयार केला. तो कागद घेऊन महमूद आपल्या घरीं गेला आणि त्या तरुणाला त्यानें तो कागद दाखविला.

"मी सांगितलें होतें नाहीं का तुला कीं माझ्या मदतीमुळें तुझें सुलतानाच्या मुलीशीं लग्न होईल. त्याप्रमाणें झालें. आतां तूं एक उपकार कर माझ्यावर." तो तरुण महमूदला म्हणाला.

"तुझ्या या उपकाराबद्दल तूं काळीज काढून दे आपलें, असें म्हणालास तरी मी त्याला तयार आहें." महमूद म्हणाला.

"तुझ्या बायकोच्या उजव्या दंडाला एक गंडा बांधलेला आहे. आज रात्रीं तुम्ही भेटाल त्यावेळीं तूं तो तिच्याकडून मागून घेऊन ये. मला तो आणून दे. नंतर दोघें नवरा-बायको आनंदानें संसार करा. एवढी एकच माझी विनंती आहे." तो तरुण म्हणाला.

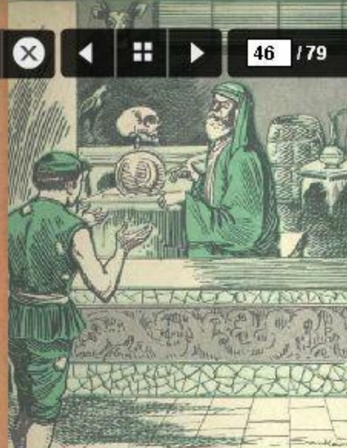
"मी तो गंडा मागितला तर माझी बायको नकार देईल, असें नाहीं मला वाटत. तो गंडा मागून आणून देईपर्यंत मी तिला स्वतःची बायको मानणारच नाहीं." महमूदनें वचन दिलें.

रात्रीं सुलतानाच्या मुलीशीं भेट होतांच महमूदनें तिच्या डाव्या हातांतला गंडा तिच्याजवळ मागितला.

ती म्हणाली—"हा गंडाच काय मी जीव ओवाळून टाकीन तुमच्या एका शब्दावर. तसा तो महत्वाचा पण नाहीं. लहानपणीं माझ्या दाईनें हा गंडा माझ्या दंडाला बांधला होता म्हणें, तो अजून तसाच आहे." असें सांगून तिनें तो गंडा काढून दिला.

"बरें तर मी येतोंच." असें सांगून महमूद गंडा घेऊन घाईघाईनें आपल्या

घरीं गेला. तो गंडा त्या तरुणाला देऊन तो राजवाड्यांत परतला. तो खोलींत पाय टाकणार तेवढ्यांत त्याला घेरी आल्यासारखें झालें. डोळ्यासमोर त्याला कांहीं दिसेना. तो डोळे मिटून उभा राहाला. त्यानें डोळे उघडून पाहालें तेव्हां त्याच्या अंगावर त्याचे जुने फाटके कपडे होते व तो आपल्या जुन्या घरांत फर्शीवर पडून असल्याचें त्याला आढळून आलें. सुलतान, सुलतानाची मुलगी व राजवाडा सर्व एकाद्या स्वप्नासारखें त्याला आठवूं लागलें.

महमूद वेड्यासारखा कायरो शहरांतल्या रस्त्यावर फिरूं लागला. एका जागीं भविष्य सांगणारा काजी बसलेला त्याला दिसला. त्याच्यासमोर आडव्या उभ्या रेघा काढलेले कांहीं कागद, कांहीं गंडे व ताईत पडलेले होते. तो काजी दृष्टीस पडतांच महमूदला जिवांत जीव आल्यासारखें वाटलें. तो त्याच्यासमोर बसला आणि त्याला आपलें भविष्य सांगायला सांगितलें.

ज्योतिषी महमूदच्या तोंडाकडे कांहीं वेळ लक्षपूर्वक पाहून त्याला म्हणाला—"अरे वेड्या! जें माकड तूं विकत घेतलें होतेंस तो एक तरुण नसून एक दुष्ट भूत होतें. त्यानें स्वतःच्या स्वार्थासाठीं तुझा उपयोग करून घेतला. त्या दुष्टाची नजर सुलतानाच्या पोरीवर फार दिवसांपासून होती. पण तिच्या दंडाला तो गंडा होताना, म्हणून त्या दुष्टाची तिच्या जवळपास जाण्याची छाती झाली नाहीं. तो गंडा पळविण्यासाठीं त्यानें तुझा उपयोग करून घेतला. आतां त्यानें तिला पळवून नेलें आहे. परंतु त्या दुष्टाचा नाश करून राजकन्येला सोडवून आणणें अशक्य नाहीं, असें मला वाटतें." असें सांगून त्यानें एका

कागदावर उभ्या आडव्या रेघा काढल्या आणि तो कागद महमूदच्या हातांत देऊन म्हणाला–"हा कागद घेऊन मी सांगेन तेथें जा. तेथें तुला गर्दी दिसेल. गर्दींत शिरून त्या गर्दींतला पुढारी कोण हें ओळख व त्याला हा कागद दे."

ज्योतिष्यानें सांगितलेल्या जागीं महमूद रात्रीं गेला. तेथें त्याला उंच गवत उगवलेलें दिसलें. तो एका जागीं बसून राहाला. जिकडे पहावें तिकडे पक्षीच उडत असल्यासारखें त्याला वाटलें.

इतक्यांत त्याला कांहीं मशाली दिसल्या. परंतु मशाली पकडून येणारा कोणी त्याला दिसला नाहीं. अधांत्रीं मशाली जळत असलेल्या त्याला दिसल्या. जवळ आल्यावर त्याला त्यांच्या मधोमध सिंहासनावर बसलेला एक इसम दिसला. तो इसम आपल्याकडेच पहात आहे हें पाहून व मनांत भीति वाटत होती तरी मनाचा धीर करून, त्यानें तो कागद त्याच्या हातांत दिला.

त्यानें, कागदावर जें लिहिलें होतें तें वाचून मशाली थांबविल्या व एका अदृश्य इसमाला बोलावून म्हणाला–"तूं कायरोला जाऊन त्या दुष्ट भुताला साखळदंडांनीं बांधून घेऊन ये."

एका तासाभरांत त्या तरुणाला साखळदंडांनीं बांधून त्या जागीं आणण्यांत आलें. अदृश्य लोकांच्या सरदारानें त्याला विचारलें–"तूं त्याच्या तोंडचा घास ओढून खाण्याच्या विचारांत आहेस नाहीं कां?"

"नाहीं, ती माझीच शिकार होती. इतक्या प्रयत्नानंतर माझ्या हातीं आली." तो तरुण म्हणाला.

"तो गंडा परत कर." सरदार दरडावून म्हणाला.

"तो कोणाला मिळणार नाहीं." असें सांगून त्या दुष्टानें तो गंडा गिळून टाकला.

लगेच त्या सरदारानें त्याचें टोकें दोन्ही हातांनीं धरून दाबलें. तो तरुण कांहीं वेळ मान खालीं करून उभा राहाला. नंतर फळाचे दोन तुकडे व्हावे तसे त्याचे दोन तुकडे झाले. नंतर सरदाराच्या आज्ञेनें एका अदृश्य इसमानें त्याच्या पोटांतला गंडा काढून महमूदच्या हातीं दिला.

महमूदच्या हातीं गंडा आल्याबरोबर सर्व दृश्य पालटलें. बेशुद्ध होण्यापूर्वी तो सुलतानाच्या राजवाड्यांत पोंचला होता तसा पोंचला. सुलतानाची मुलगी बेशुद्ध स्थितींत अंथरुणावर पडून होती. त्यानें तिच्या दंडाला गंडा बांधल्याबरोबर ती उठून बसली.

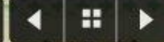
सुलतानाची मुलगी स्वप्नांतून जागी झाल्यासारखी उठून बसली. तिनें महमूदला, तो दोन दिवस कोठें गेला होता हें देखील विचारलें नाहीं.

महमूदचें पुढील आयुष्य सुखानें गेलें. सुलतानाला मुलगा नव्हता म्हणून महमूदच सुलतान वारल्यावर गादीवर बसला.

कालयाची तपश्चर्या

काळ नामक एका ब्राह्मणानें पुष्कर येथें दोनशें वर्षें खडतर तपश्चर्या केली. तेव्हां त्याच्या मुखावर कोटी सूर्यांचें तेज झळकूं लागलें. तेव्हां ब्रह्मदेव, इंद्र इत्यादी देवांनीं येऊन त्याला विचारलें—"हे ब्राह्मण ! तूं आपल्या तपश्चर्येनें सर्व जगाला असें जाळून भस्म कां करीत आहेस ? तुला काय वर हवा आहे तो मागून घे."

"माझें चित्त तपश्चर्येशिवाय आणखी कोठें लागूं नये असा वर द्यावा. काळ म्हणाला.

"हा नाहीं. हा सोडून दुसरा पाहिजे तो वर माग." देवांनीं वारंवार विनंती केली तेव्हां काळ पुष्कर क्षेत्र सोडून हिमालय पर्वतावर जाऊन तेथें तपश्चर्या करूं लागला. तेव्हां देवांनीं यमाला काळ याच्याकडे पाठविलें. यम म्हणाला—"हे ब्राह्मणा ! मनुष्य इसके दिवस जिवंत रहात नाहीं. लोक मर्यादेला अनुसरून तूं प्राण त्याग करावा."

"मी स्वतः प्राणत्याग करून आत्महत्या करूं म्हणतोस ?" त्यानें विचारलें. त्याचा तपःपूत प्राण हरण करण्याची शक्ति यमाच्या अंगांत नव्हती. म्हणून रिकामा यमपाश खांद्यावर टाकून तो निघून गेला.

इंद्राला दुसरें कांहीं सुचलें नाहीं तेव्हां तो त्याला उचलून स्वर्गांत घेऊन गेला. इंद्राला वाटलें कीं स्वर्गसुख थोडें उपभोगल्यावर ब्राह्मणाच्या मनांत पालट होईल. परंतु ब्राह्मण तेथेंदेखील तपश्चर्या करूं लागला. त्यावेळीं ईक्ष्वाकू तेथें आला. सर्व कांहीं कळल्यावर तो म्हणाला—"तूं देवांजवळ वर मागणार नसशील तर माझ्याजवळ माग. मी देतों."

"देवांनीं दिलेला वर ज्यानें अव्हेरला त्याला वर देण्याची शक्ति तुझ्या अंगांत आहे का ?" काळनें ईक्ष्वाकूला विचारलें.

"बरोबर आहे तुझें म्हणणें, इतकें सामर्थ्य माझ्या अंगीं नाहीं. तरमग तूंच मला वर दे." ईक्ष्वाकु म्हणाला.

"तरमग माग वर ! काळ म्हणाला. ईक्ष्वाकु विचारांत पडला. कारण क्षत्रियानें ब्राह्मणाला दान द्यावयाचें असतें. ब्राह्मणाजवळ मागायचें नसतें.

त्याच वेळीं दोन ब्राह्मण कोणत्यातरी विषयावर वादविवाद करीत आले आणि त्यांनीं राजाजवळ न्याय निवाडा करायला विनंती केली.

पहिला ब्राह्मण राजाला म्हणाला—"महाराज ! मी या ब्राह्मणाकडून दक्षिणेबरोबर ही गाय दान म्हणून घेतली. मी हीच गाय दान म्हणून त्याला देऊं लागलों तर हा घ्यायला तयार नाहीं."

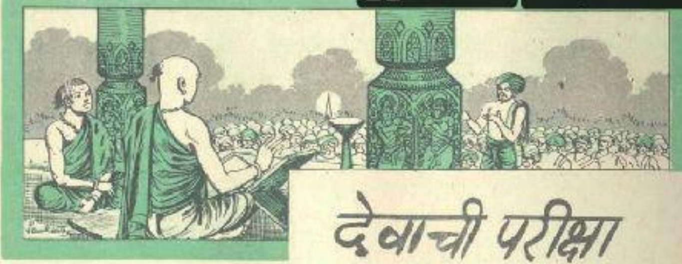
"महाराज ! मी कधीं दानच घेतलें नाहीं. आणि मला गाईची जरूरदेखील नाहीं. तेव्हां ही बळजबरी मजवर कां ?" दुसऱ्या ब्राह्मणानें प्रश्न केला.

ईक्ष्वाकूनें निवाडा दुसऱ्या ब्राह्मणाच्या बाजूनें दिला. लगेच इंद्र ईक्ष्वाकूला म्हणाला—"तूं या ब्राह्मणाजवळ (काळजवळ) वर मागितला आहेस व तो द्यायला तयार पण आहे. पण तूं घ्यायला तयार नाहींस ?

ईक्ष्वाकू निरुत्तर झाला. तो काळ याला अगदीं निरुपाय होऊन म्हणाला—"तुम्ही आपल्या तपश्चर्येचें अर्धें यश मला द्यावें." काळ त्याला कबूल झाला. अशातऱ्हेनें त्याला जें तपश्चर्येचें फळ लाभलें त्या योगें तो त्रिलोकांत संचार करूं लागला.

सौ. शरयूताई वाघमारे

देवाची परीक्षा

एका गांवीं एक मोठा भक्त रहात असे. तो देवाची थोरवी गात गांवोगांव फिरत असे. हरिभक्तीचा महिमा तो लोकांना समजावून सांगे. एकदां तो रामपूर नांवाच्या गांवीं गेला असतां तेथें चार चौघे लोक जमा झाले. तो त्यांना म्हणाला– "देव कोणत्याहि प्राण्याला जन्म देतो तेव्हां त्याच्या पोटापाण्याची तजवीज करून ठेवतो. मूल जन्मतांच त्याच्या मातेची छाती दुधानें भरलेली असते. कोणी अन्न ग्रहण करणार नाहीं असें म्हटलें तर तो त्याला बळजबरीनें खाऊं घालतो."

त्याचें हें प्रवचन गांवकरी लक्षपूर्वक ऐकत होते. त्यांत सुखदास नांवाचा गांवकरी होता. त्याला हें सर्व मुळींच पटत नव्हतें. त्यानें उठून त्या हरिभक्ताला स्पष्टच विचारलें– "तुम्ही तरी काय विचित्रच बोलतां. म्हणे, जो स्वतः खात नाहीं त्याला देव खायला घालतो. हें कसें काय हो ?"

"देवाला हें कांहीं कठीण आहे का ?" भक्तानें विचारलें.

पण सुखदासाचें तेवढ्यावर समाधान कसें काय होणार ? त्यानें देवाची परीक्षाच घ्यायचें ठरविलें. त्यानें त्या दिवसापासून अन्न त्याग केला. घरीं गेल्यावर बायकोनें पान मांडून जेवायला बोलाविलें तेव्हां सुखदास तिला म्हणाला–"मला भूक नाहीं. मला नाहीं जेवायचें."

"अहो, मी आज तुमच्या आवडीचा रस्सा केला आहे." बायको म्हणाली.

"मला नाहीं खायचें." सुखदास बायकोवर थोडासा रागावूनच म्हणाला.

मुलें खायला बसलीं तेव्हां बाबा बरोबर जेवायला बसले नाहींत, म्हणून बालस्वभावा-प्रमाणें तीं बापाच्या तोंडांत घास घालूं लागलीं. तेव्हां सुखदास घराबाहेर निघून गेला. कारण त्यानें विचार केला कीं आपण घरीं राहालों तर आपलें व्रत मोडणार. मुलें व त्यांची आई आपल्याला उपाशीं राहूं देणार नाहींत. तो एका कुरणांत एका वडाच्या झाडाखालीं बसून राहाला.

त्याच गांवांत कोणाच्या तरी सुनेला भूतबाधा झाली होती. मांत्रिकानें येऊन मंत्र म्हटला, दृष्ट काढण्यांत आली व अन्नवस्त्र ओवाळून तें सर्व त्याच वडाच्या झाडाखालीं ठेवून येण्यास मांत्रिकानें सांगितलें. नोकरांनी सर्व पकान्नें सुखदास बसला होता त्या झाडाखालीं आणून ठेवून दिलीं.

सुखदासाला खूप भूक लागली होती व पकान्नांचा गोड वास येत होता. त्याच्या तोंडाला पाणी सुटलें. तरी देवाची परीक्षाच करण्याचें ठरविलें असल्या कारण्यानें तो स्वतःचें मन घट्ट करून स्वस्थ बसून राहिला.

मध्यरात्र उलटून गेली होती. कांहीं चोर गांवांत चोरी करून चोरीचा माल आपसांत वांटून घेण्यासाठीं त्याच झाडाखालीं

श्री. भा. गो. पाटील

येऊन बसले. त्यांना देखील पक्वान्नांचा वास आला.

"अरे, पक्वान्नांचा काय छान वास येतो आहे हो! पण इकडे रानांत कोणी आणून ठेवली असतील बरें हीं पक्वान्नें." एक जण म्हणाला.

"अरे आली असतील कोठून तरी, त्याचें आपल्याला काय? आपण पोटभर खाऊन तर घेऊं." दुसरा म्हणाला.

"समजा, यांत विष असेल तर? आपल्याला तें खायला घालून आपला जीव घेण्याचा घाट कोणी घातला नसेल कशावरून? तो घाट घालणारा जवळच कोठेंतरी लपून बसला असेल. हुडकून काढूं या त्याला!" दुसरे चोर म्हणाले.

त्यांना सुखदास एका जागीं गुपचुप बसलेला दिसला.

चोरांनीं सुखदासला धरलें व म्हणाले– "लबाड! येथें बसला आहे, पहा बगळा! आम्हांला विष खायला घालून आमचा माल उडविण्याचा घाट दिसतो आहे याचा. कोण रे तूं? हीं पक्वान्नें तूंच खा आधीं."

"मला हें सर्व कांहीं माहीत नाहीं हो. मी नाहीं खात." सुखदास म्हणाला.

सुखदास खात नाहीं म्हणाला तेव्हां चोरांचा संशय जास्तच वाढला. त्यांनीं त्याला खूप बडविलें आणि त्याच्या तोंडांत पक्वान्न कोंबलें. सुखदासला तें खावेंच लागलें. सुखदास मेला नाहीं हें पाहून त्यांनीं सर्वांनीं मिळून सर्व पक्वान्नें खाऊन फस्त केलीं आणि पळून गेले.

देवाचाच शेवटीं जय झाला हें पाहून व हताश होऊन सुखदास घरीं निघून गेला.

नारळ चोर

एका गांवीं शितू पवार नांवाच्या एका श्रीमंत गृहस्थानें नारू नांवाच्या नोकराला चार रुपये पगारावर माळी म्हणून नेमलें. नारूनें केळ्याचीं, नारळाचीं व आंब्याचीं झाडें लावलीं.

झाडें वाढलीं–नारळ, आंबे खूप येऊं लागले. नारूनें मालकाजवळ पगार वाढवायला विनंती केली.

पवार म्हणाले–"एवढ्यांत? जरा सबूर कर. झालेला खर्च पदरीं पडूं दे. पुढें पाहूं!"

नारू म्हणाला–"धनी, रोज पन्नास नारळ काढतों आहे कीं. मी जास्त नाहीं, दोनच रुपये वाढवायला सांगतों आहें."

"नारू! तूं तरी असा मांडायला निघालास, हें बरोबर नाहीं हं! असे काय काम तरी पडतें आहे रे तुला? एक पै देखील नाहीं वाढवीत. रहायचें तर रहा, नाहीं तर चालूं लाग."

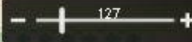
नारू तें उत्तर ऐकून थक्कच झाला. कारण त्याच्या मेहनतीनें तो मळा एवढा मोठा झाला होता. आतां मालकाला आपली काय गरज? बरं तर पाहून घेऊं. तूप सरळ बोटानें निघालें नाहीं, म्हणजे बोट वांकडें करावें लागतंच.

त्या दिवसापासून तो रोज दोन नारळ चोरून नेऊं लागला. आठ दहा दिवसांनीं पवारांना नारळ चोरीला जात असल्याचें कळलें. त्यांनीं नारूला विचारलें तेव्हां तो म्हणाला–"मला नाहीं बुवा माहीत."

"बरें तर तूं रात्रीं पाहारा दे आणि चोराला पकड." पवार म्हणाले.

"दोन रुपये वाढवा. मी पाहारा देईन व चोराला पकडीन." नारू म्हणाला.

सौ. काशीताई बेरड

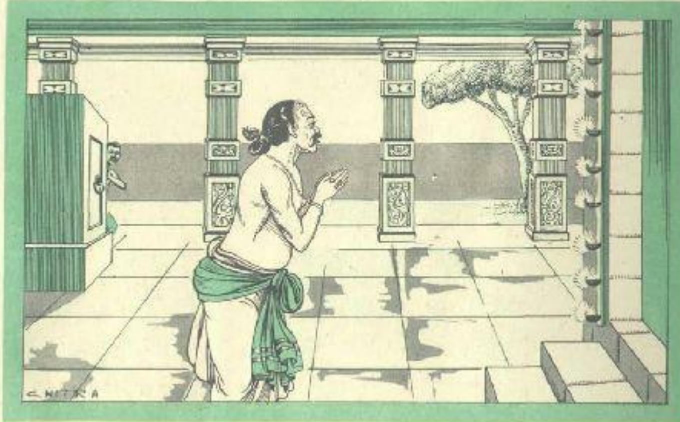

"नाहीं, तें नाहीं चालायचें. मीच स्वतः आज पासून पाहारा देतों." पवार म्हणाले आणि ते देवीच्या देवळांत गेले. त्यांनीं देवीसमोर नवस केला–"देवी! आज तूं चोराला पकडून दिलेंस तर मी उद्यां एक बकरा बळी देईन."

नारूदेखील देवीच्या पायां पडायला त्या दिवशीं आला होता. त्यानें पवारांनीं देवीसमोर नवस केला तें ऐकलें. मालक निघून गेल्यावर त्यानें हात जोडून देवीजवळ प्रार्थना केली–"देवी! आज रात्रीं मी मालकाच्या हातून वांचलों तर एक कोंबडा देईन. त्याहून जास्त शक्ति नाहीं." असें सांगून त्यानें हात जोडून डोकें टेकून देवीला नमस्कार केला.

रात्रीं नारू बागेंत गेला. विहिरीजवळच्या नारळाच्या झाडावर तो चढला. त्यानें एक नारळ तोडून दूर फेंकला. मालक बागेंतच पाहारा देत असेल तर चोराला धरायला नारळ पडेल तिकडे तो धांवेल. असा विचार करून त्यानें तसें केलें होतें.

परंतु पवारांनीं त्या पूर्वींच आणखी कोणाला तरी झाडावर चढतांना पाहिलें होतें. ते काठी व दोरी घेऊन झाडाखालीं येऊन उभे राहाले होते. "कोण तो झाडावर!

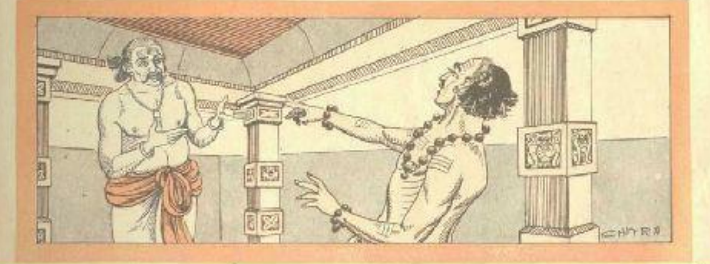
चोर कुठला! माझ्या डोळ्यांत तूं धूळ फेंकणार! खालीं उतर तर तुला झाडाला बांधून तुझें चामडें लोळविलें नाहीं तर मी नांवाचा पवार नाहीं." त्यांनीं धमकी दिली.

नारूनें तें ऐकलें आणि झाडाला तसाच चिकटून बसून राहाला. इतक्यांत पवारांनीं त्याच झाडावरून विहिरींत उडी मारतांना कोणाला तरी पाहालें. लगेच त्यांनीं पण विहिरींत चोराला धरण्यासाठीं उडी मारली. कोणाचें तरी डोकें त्यांच्या हाताला लागलें. पण ते चोराला पकडूं शकले नाहींत. उलट त्या चोरानें त्यांनाच जोरानें लाथ मारली व ते तोल संभाळून वर यायच्या आंत चोर झपझप पायऱ्या चढून पसार झाला. चोराचें चातुर्य पाहून पवारांना आश्चर्य वाटलें.

दुसऱ्या दिवशीं पवार पुन्हां देवीच्या देवळांत गेले. म्हणाले–"देवी! तूं मला फसविलें आहेस. चोर माझ्या हातावर तुरी देऊन पळून गेला आहे, पहा मी तुला कांहीं एक देणार नाहीं."

"तुला मी चोर कोण हें दाखविलें होतें. तूं तेवढाच नवस मागितला होतास. पण काय रे, तूं आपल्या नोकराला दोन रुपये वाढवीत कां नाहींस! तुझा मळा ज्याच्या जिवावर वाढला, त्यालाच दोन रुपये द्यायला तूं मागें पुढें करतो आहेस आणि तूं मला बकरा काय रे देणार! तूं नारूला दोन रुपये जास्त दिले असतेस म्हणजे ही चोरी झालीच नसती." पुजारी बडबडत होता. त्याच्या अंगांत देवी आली होती.

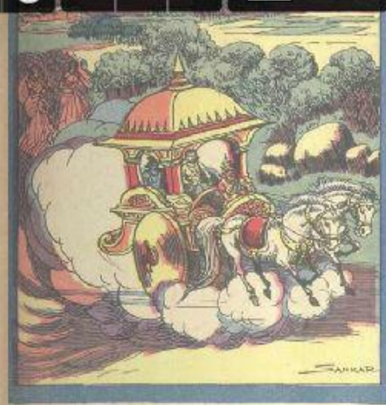
पवारांचे डोळे उघडले. त्यांनीं नारूला दोन रुपये पगार वाढ दिली. त्या दिवसापासून त्यांच्या बागेंत कधीं चोरी झाली नाहीं.

कृष्णावतार

त्या दिवशीं रात्रीं अक्रूर कृष्ण-बलरामां-बरोबर मनसोक्त जेवला. तिघे एकाच जागीं गप्पा मारीत झोंपायला म्हणून पडून होते. तेव्हां अक्रूर म्हणाला—"कृष्णा! तूं जन्मल्यापासून नाना प्रकारचे कष्ट सहन केले आहेस. तुझ्या वडिलांनीं व आईनें पण किती कष्ट सहन केले हें मी निराळें सांगण्याची गरज नाहीं. आतांपर्यंत हें कष्टाचें आयुष्य गेलें तें पुरें आहे. आतां आपल्या वंशाचें नांव उजागर होईल अशा कामाची जबाबदारी तुला आपल्या शिरावर घेतली पाहिजे. तुझे वडील वसुदेव हे इतके थोर असून त्यांना देखील कंसापासून भिऊन रहावें लागतें. तुम्ही दोघे शूर मुलगे असून त्यांना पदोपदीं अपमान सहन करावा लागत आहे. त्यांचा मान राखणें हें तुझें कर्तव्य आहे. तुझ्या आईच्या दुःखाचें वर्णन आतां मी काय करूं! तिच्या पोटीं जन्मलेल्या सात पुत्रांना त्या दुष्टानें निर्दयपणें ठार केलें. एका हि मुलाला दूध पाजणें त्या मातेच्या भाग्यांत नव्हतें. तूं इतका सुंदर आहेस. पण तुझ्या मातेनें तुझें हें सौंदर्य कोठें पाहिलें आहे? तिचें मातृत्व यशस्वी करण्याची जबाबदारी तुझ्यावर आहे. तिला जीव नकोसा वाटूं लागला आहे व मरण बरें वाटूं लागलें आहे."

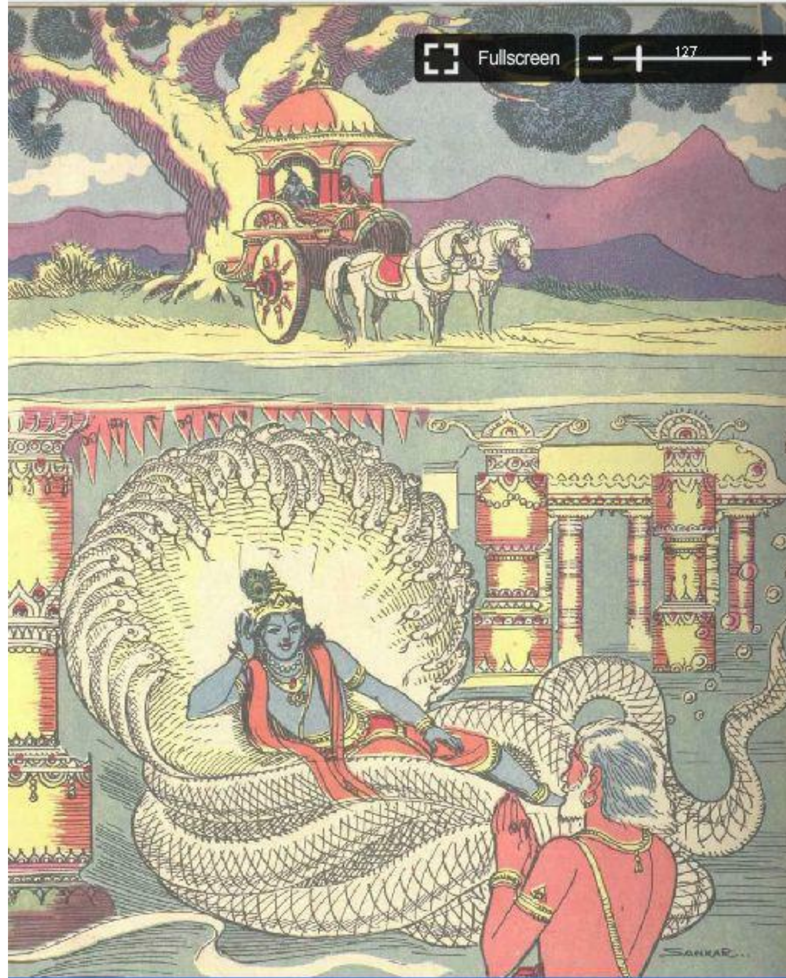

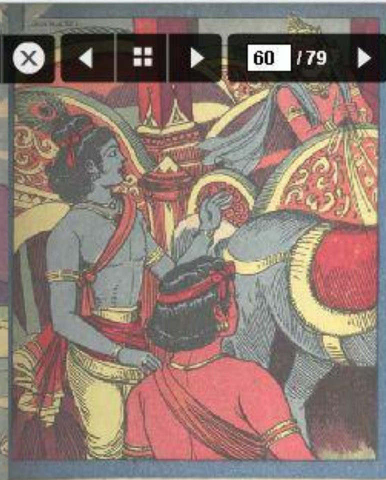
कृष्णाला त्याच्या बोलण्याचा बोध झाला. मथुरेला जाऊन कंसाचा वध करून आपल्या आईवडिलांना सुखी केलें पाहिजे हें त्याला पण बरोबर वाटलें.

उजाडल्यावर स्नानादि आटोपून अक्रूर रथ घेऊन आला. कृष्ण बलराम तयार होतेच. ते रथांत बसल्यावर अक्रूर रथ घेऊन मथुरेला निघाला. गोपींना कृष्णाचा तो विरह असह्य वाटूं लागला. त्या रथामागें जावलें तितक्या धांवत गेल्या. त्यांनीं अक्रुराची मनसोक्त निंदा केली. म्हणाल्या—"आतांपर्यंत कृष्ण आमच्या रक्षणाला हजर होता. आतां कोणी राक्षस आला तर कोण येणार आमच्या रक्षणाला!" पुरुष मंडळींना उद्देशून त्या म्हणाल्या—"अहो! तुम्ही पुरुष मंडळी अशी गप्प कां? अडवा त्या अक्रूराला." तें ऐकून लहानथोर गवळी रथा मागें धांवले. पण तोंपर्यंत रथ पुष्कळ दूर निघून गेला होता.

दुपारच्या सुमारास अक्रूरानें यमुने काठीं रथ थांबविला. अक्रूर म्हणाला—मी नदीवर आंघोळ स्नानादि आटोपून येतों. घोडे पण कांहीं वेळ चरतील." असें सांगून तो नदीवर आंघोळीला गेला व नदींत बुडी मारली.

तेव्हां अक्राला पाण्यांत पाताळ लोक दृष्टीस पडला. तेथें त्याला वासुकी, कर्कोटक इत्यादि नाग दिसले. एका सोनेरी सिंहासनावर सहस्रमुख असलेला शेषनाग दिसला. त्याचें शरीर स्वच्छ व निर्मळ होतें. त्याच्या जिभा लकाकत होत्या. त्याच्या चारी बाजूला उखळ, नांगर, ताडाचीं झाडें यांचें चिन्ह असलेले झेंडे फडफडत होते. आणि अशा शेषशय्येवर कमळासारखे डोळे असलेला प्रसन्न वदन कृष्ण पीत वस्त्र धारण करून बसलेला होता.

कृष्णाचें तें दिव्यरूप पाहून अक्रूरानें मनोभावें मनांतल्या मनांत त्याचें स्तवन केलें आणि मानसपूजा केली. स्नानादि आटोपून तो रथाजवळ आला तेव्हां त्यानें मनानें वाहलेलीं फुलें व वस्त्रें त्याला कृष्ण वल-रामाच्या अंगावर दिसलीं. तें पाहून अक्रूराला जास्तच आश्चर्य वाटलें. नंतर त्यानें पुन्हां पाण्यांत बुडी मारली. पुन्हां त्याला कृष्ण त्याच स्वरूपांत शेषशय्येवर बसलेला दिसला.

अक्रूर पुन्हां रथाजवळ आला तेव्हां कृष्ण त्याला म्हणाला—"अक्रूरा! तुझें हें संध्यास्नान फार लांबलचक दिसतें आहे कीं रे? पाताळ लोकांत तुला कांहीं कौतुक पहायला मिळालें कीं काय?"

"देवाधिदेवा! तूं जवळ असल्यावर चकित करून सोडणारें कौतुक दिसलें नाहीं किंवा घडलें नाहीं तरच आश्चर्य. तुम्ही दोघे येथें आहांत तसेच मला पाण्यांत बुडी मारल्यावर दिसलांत. तुमच्या खऱ्या स्वरूपाचें वर्णन ब्रह्मदेवाला देखील शक्य नाहीं, मग त्याच्यासमोर मी काय? माझ्या-वर तुम्ही दोघे अनुग्रह करा. बरें तर चला जाऊं या पुढें. सूर्यास्तापूर्वी पोंचावयाचें आहे." अक्रूर म्हणाला.

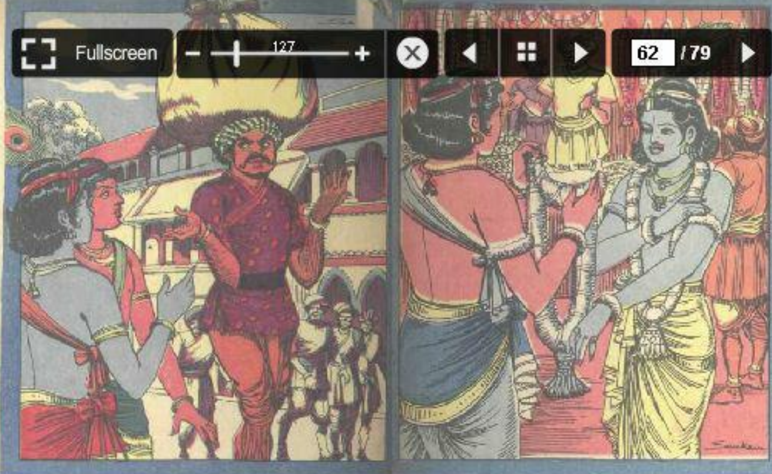
सायंकाळच्या सुमारास रथ मथुरेला पोंचला. कृष्ण स्मित करून अक्रूराला म्हणाला—"आम्ही मथुरा नगरी पाहालेली नाहीं. कंसाची भेट होईपर्यंत आम्हीं धीर धरायला तयार नाहीं. म्हणून चल, जरा हिंडून फिरून येऊं."

अक्रूर त्यांना रथांतून उतरवून म्हणाला—"कदाचित तुम्हांला वसुदेवाच्या घरी जावेंसें वाटेल. परंतु तसें करूं नका. कारण तुम्ही कंसाला भेटल्याशिवाय वसुदेव देवकीला भेटलांत तर कंसाला फार राग

येईल." असें सांगून तो कृष्ण बलरामांना घेऊन आल्याची बातमी कंसाला सांगायला धांवला.

इकडे बलराम व कृष्ण मथुरेचीं प्रेक्षणीय स्थळें पहात हिंडूं लागले. त्यांच्याकडे नागरिक चकित होऊन पाहूं लागले आणि त्यांचें रूप लावण्य पाहून कौतुक करूं लागले. कांहीं अंतर चालून गेल्यावर कृष्णाला रंगू धोबी दिसला. तो कपडे धुवून धालून व त्यांचें एक गाठोडें बांधून घेऊन जात होता. कृष्ण त्याला म्हणाला– "धोबीदादा! आम्ही दोघे कंसाला भेटायला जात आहों. आमच्या बेताचे चांगले धुतलेले कपडे देतोस का? राजाला भेटायला जायचें म्हणजे चांगले कपडे हवेत."

तें ऐकून धोब्याला राग आला. म्हणाला–"गवळ्याच्या पोरांना महाराज कंसाचे कपडे घालण्याची महत्वाकांक्षा कशाला? हे कपडे कोणाचे आहेत असें वाटलें तुम्हांला? महाराजांच्या दर्शनाला दूरदूरचे राजे महाराजे आले आहेत. त्यांनीं नजराणा म्हणून आणलेलीं हीं वस्त्रें आहेत. तुम्ही विकत घ्यायचे म्हटलें तरी तुम्हांला ते लाभणार नाहींत."

कृष्णाला धोब्याच्या उर्मटपणाचा राग आला. त्यानें लौच धोब्याचा शिरच्छेद केला. धोब्याच्या बायका रडत ओरडत राजधानीभर आपलें गाऱ्हाणें सांगत हिंडूं लागल्या.

कृष्णानें कपड्यांचें गाठोडें सोडलें आणि आपल्या बेताचीं पीत वस्त्रें व बलरामासाठीं निळीं वस्त्रें काढून घेतलीं. नंतर कांहीं कपडे गंमत पहायला आलेल्या लोकांना वांटून दिले व म्हणाला–"मुळींच भिऊं नका. घालून खुशाल हिंडा फिरा." नंतर त्यानें धोब्याच्या घराला व उरलेल्या कपड्यांना आग लावली आणि बलरामाबरोबर पुढें निघाला.

एका जागीं गणक नांवाचा माळी दिसला. कृष्णानें त्याच्याकडे सुंदर व सुवासिक फुलें मागितलीं. बलराम व कृष्ण त्या माळ्याला सिद्ध योग्यासारखे वाटले. त्यानें त्यांना नमस्कार केला आणि म्हणाला– "महाराज! हीं सर्व फुलें आपलींच आहेत हवी तीं आणि वाटेल तितकीं उचलून घ्या." नंतर त्यानें उत्तमोत्तम फुलें वेंचून त्यांना दिलीं व दोन सुंदर हार तयार करून त्यांच्या गळ्यांत घातले. ते हार गळ्यांत घातल्यावर तो माळी व जमलेले लोक चकित होऊन त्यांचें रूप पाहूं लागले.

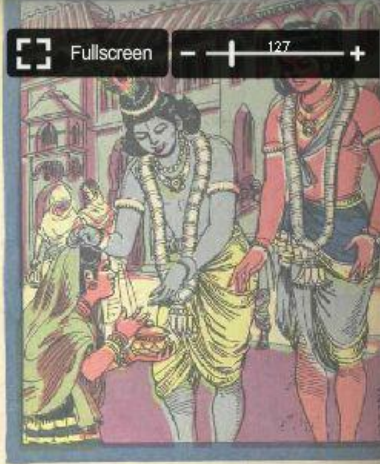
ते राजमार्गाला लागले तेव्हां त्यांना समोर एक कुबडी दिसली. तिच्या हातांत एक पात्र होतें त्याच्यांतून सुंदर वास येत होता. तिच्या तोंडावरचा पदर बाजूला सारून त्यानें तिला विचारलें–"होय ग कुबडे! हें चंदन कोणासाठीं घेऊन चालली आहेस?"

"महाराज कंस स्नान करून या चंदनासाठीं वाट पहात बसले असतील! आणखी कोणी हें चंदन तयार केलेलें त्यांना नाहीं आवडत. मलाच हें उगाळून तयार करून न्यावें लागतें. मी उगाळून दिलेलें चंदनच ते अंगाला लावतात. तुला पाहाल्यावर हें सर्व सांगावेंसें मला कां वाटलें, नाहीं मला कळत. नाहींतर मी कोणाशीं बोलायला एक मिनिटभर देखील उभी रहात नाहीं. महाराजांच्या स्नानाची ही वेळ आहे."

"आम्ही परदेशांतले मल्ल आहोंत. आम्ही तुझ्या राजाच्या दर्शनाला व त्यांच्या राज्यांतल्या धनुष्य उत्सवांत भाग घ्यायला

आलों आहों. तूं स्वतःचें एवढें वर्णन केलेंस खरें. पण फक्त तुझ्या तोंडचें तें वर्णन ऐकून व नुसतें डोळ्यांनीं पाहून तुझ्या चंदनाचें कौतुक आम्हांला कसें काय करतां येईल? तूं आम्हांला हें चंदन लावायला दिलेंस तर आम्ही तें लावून ऐटींत दरबारांत बसूं व तुझ्या चंदनाचें वर्णन दरबारांतल्या लोकांसमोर करूं."

तें ऐकून ती स्मित करून म्हणाली— "घ्या ना हवें तेवढें. मी नको का म्हटलें आहे?" असें सांगून तिनें चंदन पात्रच त्यांच्या समोर ठेवलें आणि उरलेलें तेथें जमलेल्या मुलांना वांटून टाकलें. नंतर कृष्णानें त्या कुबडीचें कुबड सारखें करून तिला एक सुंदर स्त्री करायचें ठरवून तिच्या पायाच्या अंगठा आपल्या पायाच्या अंगठ्यानें दाबला आणि आपल्या हाताच्या एका बोटानें तिचें डोकें वर करून एकदां तिच्याकडे पाहालें. तत्काळ तिचें रूप पालटलें व ती एक रूपलावण्यवती तरुण स्त्री झाली. तिला स्वतःच्या रूप लावण्यावर आश्चर्य वाटूं लागलें. ती म्हणाली—"तूं कोणी तरी देवपुरुष दिसतो आहेस. माझ्यावर तूं हे जे उपकार केलेस त्याबद्दल मी आपलें

रूप तुझ्या रूपावर ओंवाळून टाकीन. तूं आज माझें आतिथ्य स्वीकारलें पाहिजेस. तूं माझें ऐकलें नाहींस तर मी तुझ्या पायांवर आपलें डोकें फोडून जीव देईन." असें म्हणत तिनें कृष्णाचे दोन्ही हात धरले.

"होय मी पुन्हां केव्हांतरी येईन. पण मला आतां फार जरूरीचें काम आहे. गेलें पाहिजेस. तूं माझी झालीस असा विचार करून मला आतां जाऊं दे." असें सांगून कृष्णानें आपले हात सोडवून घेतले आणि बलरामाबरोबर निघून गेला.

दोघे गवळ्याच्या पोरांसारखे पायींच चालत चालत कंसाच्या महालासमोर गेले. तेथें कंस महाराजांच्या अभिनंदनासाठीं आलेल्या राजा महाराजांची ये जा चालू होती. नजराणे म्हणून आणलेले घोडे, हत्ती, रथ व इतर सहस्रावधी सुंदर वस्तू पोंचत्या झाल्या होत्या.

आंत शस्त्रागार सजविण्यांत आलें होतें. तें पाहाण्यासाठीं मांडलिक राजे जमा झाले होते. असंख्य सैनिक शस्त्रागाराच्या संरक्षणार्थ उभे होते.

"कंस महाराजांचें धनुष्य येथेंच ठेवलें आहे का? तें पाहण्यासाठीं आलों आहों. कोठें आहे तें? आम्हांला पहावयाचें आहे." कृष्णबलरामांनीं सामान्य खेडवळ मुलांसारखें विचारलें. सैनिक त्यांना तें धनुष्य दाखवायला घेऊन गेले. तें तक्षकाच्या शरिरासारखें एक प्रचंड मोठें धनुष्य होतें.

तें पाहून कृष्ण म्हणाला—"असें सांगतात कीं यावर बाण चढविणें देव किंवा दानव यांपैकीं कोणालाच शक्य झालें नाहीं. खरें का खोटें पाहूं या तर!" असें म्हणत त्यानें धनुष्य घेऊन त्याची प्रत्यंचा म्हणजे दोरी धरून टंकार केला. त्या आवाजानें आसमंत हादरून गेलें. सर्व उभे राहून चकित होऊन पहात होते आणि सर्वांसमक्ष कृष्णानें त्याचे दोन तुकडे करून टाकले. ज्या धनुष्याच्या गौरवार्थ एवढ्या मोठ्या उत्सवाची तयारी करण्यांत आली होती तेंच धनुष्य तुटलें. कृष्ण लोकांच्या गर्दींत अदृश्य झाला, जणुंकांहीं काय झालें हें त्याच्या गांवी हि नव्हतें. शस्त्रागाराचे पाहारेकरी कंसाकडे धांवले व भीत भीत झालेला प्रकार त्यांनीं कंसासमोर निवेदन केला.

अरण्यपुराण

[१३]

बलदेव व कोळसेवाले एकामागून एक रांगेनें चालू लागले.

"मला वेळ घालवल्याशिवाय मनुष्यांच्या कळपांत शिरलें पाहिजे." मौवली म्हणाला.

"मग यांना कशीकाय वाट दाखवायची?" मोठ्या 'भावानें' मुकेल्या नजरेनें त्या लोकांच्याकडे पाहून विचारलें.

"काळोख पडण्यापूर्वी यांना गांवांत पोंचतां येऊं नये." मौवलीनें म्हणाला.

"म्हणशील तर घाण्याच्या बैलासारखा फिरवीत राहातों!" मोठा भाऊ म्हणाला.

"एवढें आवश्यक नाहीं. मधून मधून 'आलाप' काढून यांना गुंतवून ठेवलेंस कीं पुरे. काळ वाघ व तूं त्यांच्या बरोबर रहाल ना? काळोख पडल्यानंतर गांवाबाहेर येऊन भेटा. भेटण्याची जागा मोठ्या भावाला माहीत आहेच." मौवली म्हणाला.

रानांतून मौवली गांवाच्या दिशेनें पळत निघाला. त्यानें दुरून पुढें पुढें खांद्यावर बंदूक टाकून घाबऱ्या डोळ्यांनीं चहूंकडे पहात जाणाऱ्या बलदेवला पाहिलें. त्याच्या पाठी मागून येणाऱ्या मौवलीच्या 'मित्र-मंडळींनीं' गायन सुरू केलें.

कोळसेवाले व बलदेव घाबरले. ते जवळच्या झाडावर चढून बसले. बलदेव तर मंत्राचा जपच करूं लागला.

मौवली झपझप रान तुडवीत जात होता. मेस्सुवा व तिचा नवरा, दोघांना सोडविण्याव्यतिरिक्त त्याच्या मनांत दुसरा विचार नव्हता. संध्याकाळच्या अंधुक प्रका-

शांत तो कुरणाजवळ येऊन पोंचला. गांवकरी शेतांतली कामें टाकून झाडाखालीं बसून गप्पा मारीत होते.

"या मनुष्यांना शिकारीचा नाद इतका आहे कीं यांना दुसरें कांहीं सुचतच नाहीं. काल यांनीं माझी शिकार करण्याचा विचार केला आणि आज मेस्सुवा व तिचा नवरा दोघांना पिंजऱ्यांत बंद करून ठेवलें आहे. मौवलीचे विचार चालू होते.

तो भिंतीच्या बाजूनें रांगत रांगत मेस्सूवाच्या झोंपडीपर्यंत आला. खिडकींतून त्यानें डोकावून पाहिलें. मेस्सुवा ज़मिनीवर पडलेली होती. तिचे हातपाय बांधलेले होते आणि तिच्या तोंडांत बोळे कोंबून ठेवले होते. ती कण्हत होती. तिच्या नवऱ्याला खाटेला बांधून ठेवलें होतें. घराचीं दारें बंद होतीं. बाहेर तिथे चौघेजण पाहारा देत होते.

गांवकऱ्यांच्या संबंधीची कल्पना मौवलीला चांगली होती. खाणें नाहीं तर गप्पाष्टक. याशिवाय त्यांना आणखी कांहीं एक येत नव्हतें. मात्र खाणेंपिणें झाल्यावर त्यांच्या अंगांत येतें. इतकें कीं त्यांना मागचें पुढचें कांहीं दिसत नाहीं.

मौवली खिडकींतून आंत शिरला आणि मेस्सुवा व तिचा नवरा दोघांना सोडविलें. त्यानें मेस्सुवाचें तोंड बंद केलें नसतें तर ती ओरडणार होती. तिचें सर्व अंग ठणकत असावें. त्यामुळें तिला वेड लागल्यासारखें झालें होतें. त्यादिवशीं गांवकऱ्यांनीं तिला काठीनें झोडपलें होतें.

मेस्सुवाचा नवरा थोडा रागावलेला परंतु असहाय स्थितींत दिसला. मेस्सुवानें मौवलीला पोटाशीं धरलें व म्हणाली—"तूं येशील हें मला माहीत होतें. होय, माझें बाळ...." असें म्हणत तिनें प्रेमानें मौवलीच्या डोक्यावर

हात फिरवला. मौवली तें सर्व स्वस्थपणें पहात होता. कदाचित त्याला बरें पण वाटत होतें. त्याचें त्यालाच आश्चर्य वाटलें.

मेस्सुवा कांहीं बोलली नाहीं. तिच्या सर्व अंगावरच्या जखमा मौवलीला दिसत होत्या, रक्ताचे डाग पाहून तो दांत ओठ चावून पाहूं लागला. मेस्सुवा व तिचा-नवरा दोघांच्या तें लक्षांत आलें.

"कोणाचें काम हें? याचा सूड घेतलाच पाहिजे." मौवली म्हणाला.

"सर्व गांवाचें काम आहे. सर्वांनीं मिळून केलें आहे. माझ्याकडे पुष्कळ गुरें आहेत. म्हणून आम्ही तुला आसरा दिल्याबद्दल आम्ही वाईट झालों." मेस्सुवाचा नवरा म्हणाला.

"मला नाहीं कळत तूं काय म्हणतोस तें. मेस्सुवाला बोलूं दे. ती सांगेल काय झालें तें." मौवली म्हणाला.

"मी तुला दूध पाजलें होतें. आठवतें? तें माझें बाळ, वाघोबा उचलून घेऊन गेला होता. तूंच! मी तुझ्यावर आपला जीव ओंवाळून टाकीन. म्हणून मी भुताची आई झालें. भुताच्या आईला ठार केलेंच पाहिजे." मेस्सुवानें थोडक्यांत सार सांगितलें.

"मरण कसें असतें हें मला माहीत आहे. पण भूत म्हणजे काय?" मौवलीनें विचारलें.

मेस्सुवा स्मित करून नवऱ्याला म्हणाली– "पहा, मी ओळखलें, हा माझाच मुलगा आहे."

"मुलगा असेल, नाहीं तर आणखी कोणी. आपली गणना आतां प्रेतांत, प्राण्यांत नाहीं." मेस्सुवाचा नवरा म्हणाला.

मौवलीनें खिडकींतून रानाकडे बोट दाखविलें व म्हणाला–"ही आहे जंगलाची वाट. तुमचे हातपाय मोकळे झाले आहेत."

"अरे! तुला जंगलाची माहिती आहे, तशी आम्हांला नाहीं. मला जास्त दूर चालवणार देखील नाहीं." मेस्सुवा म्हणाली.

"एवढ्यावरच का भागणार आहे गांवां-तले पुरुष आणि बायका तुटून पडतील आमच्या अंगावर आणि फरपटत ओढून परत घेऊन येतील." तिचा नवरा म्हणाला.

मौवली आपला सुरा काढला व त्यानें कांहीं तरी उभ्या आडव्या रेघा काढून म्हणाला–"कोणाच्या केसालाहि धक्का लावण्याची माझी इच्छा नाहीं. परंतु मी पाहतों कोण तुला अडविण्याची हिंमत करतो तें. एवढेंच नव्हें, माझ्यावर लवकरच कामाची आणखी मोठी जवाबदारी येऊन पडणार आहे." असें सांगून त्यानें डोकें वर केलें तर त्याला बाहेर ओरडा ऐकूं आला. तो ऐकून मौवली म्हणाला–"म्हणजे माझ्या मित्रमंडळींनीं बलदेवाला सोडला म्हणावयाचा."

"तुला ठार करायला सकाळीं गांव-कऱ्यांनीं त्याला पाठविलें होतें. तो तुला दिसला का?" मेस्सुवानें घाबऱ्या आवाजांत विचारलें.

"होय, दिसला होता. एकादी नवीन कपोलकल्पित गोष्ट घेऊन आली असेल स्वारी. त्याची ती गोष्ट संपण्यापूर्वीं आपण पुष्कळ काम करावयाचें आहे. मी जाऊन पाहून येतों कीं लोक काय करणार आहेत. तों पर्यंत तुम्ही कोठें जायचें हें ठरवा." असें सांगून मौवली खिडकींतून बाहेर पडला आणि गांवच्या वेशीलगतच्या भिंतीच्या बाजूनें झाडाजवळ जाऊन लोक काय बोलत आहेत हें ऐकत बसला.

